

Δ' Ἡ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἐμφάνις καὶ χρῆσις τῆς μαθητικῆς αὐτοδιοικησεως.

α' Ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ ἐκπαιδεύσει.

Κατὰ πόσον αἱ γνῶμαι αὗται ἔχουσιν ὀρθῶς, εἶναι μὲν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων σαφές, θὰ φανῆ δὲ πολλῶ σαφέστερον ἐκ τῶν κατωτέρω. Εἰς ἡμᾶς ὁμοῦς ἐμφανίζεται πρῶτον τόδε τὸ ζήτημα· «Ἐὰν εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη ἡμῶν, ὅτι ἡ ἐν ταῖς Η. Π. τῆς Β. Ἀμερικῆς μαθητικὴ αὐτοδιοίκησις εἶναι ἀπόφυσις τοῦ ὄλου ἐκεῖ πράγματι βιουμένου βίου καὶ τῆς συναφοῦς αὐτῷ βιοθεωρίας, δὲν θὰ πρέπει, ἂν που ἀλλαγῶ ὁμοίως βρασικῶς βίος καὶ βιοθεωρία ἐβιώθησαν ἐπὶ μακρόν, ὁμοίον τι ἢ ἀνάλογον καὶ ἐκεῖ φαινόμενον σχολικοῦ βίου ἢ μέτρον νὰ ἐξεδηλώθῃ» :

Ἄλλὰ τοιοῦτος βίος καὶ βιοθεωρία παρ' οὐδενὶ τῶν ἀρχαίων ἔθνων ἢ κρατῶν τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῆς ἔξω τῆς Ἑλλάδος Εὐρώπης ἐβιώθη ποτέ. Ὡς πρὸς τὰ ἔθνη καὶ τὰ κράτη τῆς νεωτέρας Εὐρώπης εἶπομεν ἀνωτέρω ἀρκατὰ. Περὶ τῶν νεωτέρων ἔθνων ἢ κρατῶν τῶν ἄλλων ἠπειρῶν, ἐξαιρουμένων τῶν Η. Π. τῆς Β. Ἀμερικῆς, οὐδεὶς βέβαια δύναται νὰ γίνῃ σήμερον λόγος. Πρὸς μόνην λοιπὸν τὴν ἀγῆρων παλαιάν Ἑλλάδα, τὴν μητέρα καὶ πρῶτην τροφὸν καὶ ἐν πολλοῖς τελειώτριαν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, μένει νὰ στρέψῃ τὸ βλέμμα ὁ ἐρευνητῆς, μὴ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο προηγήθη τοῦ νεωτέρου κόσμου.

Κατὰ τὰς ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ γενικωτέρας σκέψεις καὶ ἡ ἐν ἑκάστη πόλει τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀγωγή ὄφειλε νὰ ἐξεδηλοῦτο καὶ διὰ τοῦ χρόνου νὰ ἐξειλίσσεται ἀνάλογος πρὸς τὸν παρ' αὐτῇ βίον καὶ τὴν συναφῆ αὐτῷ βιοθεωρίαν. Βιοθεωρία ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀπαντῶσι καθόλου εἰπεῖν δύο σαφῶς ἀλλήλων διακεκριμένοι ἡ Δωρικὴ καὶ ἡ Ἰωνικὴ, χαρακτηριστικαὶ τῶν δύο σπουδαιοτάτων ἐν τῷ ὄλω Ἑλλη-

νικῶ φύλων, τῶν Δωριέων καὶ τῶν Ἴωνων (*). Τὸ οὐσιωδέστα-

*) Πῶς δύο βιοθεωρίαι αὐτῶν ἀλλήλων διάφοροι ἐβιώθησαν καὶ ἠσκήθησαν παρὰ τῷ ἔθνει ἡμῶν, καὶ δὴ αἰῶνας μακρούς, δι' ἄλου τοῦ ἀρχαίου βίου αὐτοῦ, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐρμηνευθῆ. Προσεκτικὴ συνεπίσκεψις αὐτῶν παρέχει σαφές, ὅτι δύνανται νὰ ἔχωσι κοινὴν τὴν ἀρχὴν, ἤτοι ἐνιαίαν κοινωνικοκρατικὴν βιοθεωρίαν, ἣτις διὰ τοῦ χρόνου ἔνεκα διαφόρων ἰσχυσάντων ἱστορικῶν λόγων ἐξελιχθῆ ἐνταῦθα μὲν χαλαρωτέρᾳ, ἀλλαγῶν δὲ αὐστηροτέρᾳ. Ὅτι τοιοῦτό τι ἦτο καὶ φυσικόν νὰ συμβῆ παρὰ τῷ ἔθνει ἡμῶν, πείθει ἡ ἀναπόλησις τῶν παραγόντων καὶ τῶν ὄρων τοῦ σχηματισμοῦ αὐτοῦ ὡς ἔθνους ἱστορικοῦ.

Ἐκ τῶν προηγηθεισῶν τῆς τελευταίας δωρικῆς μεταναστεύσεως καὶ κατακτήσεως μακρῶν, ποικίλων καὶ μεγάλων ἐπιδρομικῶν καὶ κατακτητικῶν κινήσεων τῶν ζωηροτέρων καὶ ἰσχυροτέρων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ σπουδαίως πεπολιτισμένον Ἑλληνικῶν φύλων ἀπὸ βορρᾶ ἢ καὶ ἀλλοθεν ἐπὶ τὰς κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὡς Ἑλληνικὰς ἢ ἐξελληνισθείσας γενομένας γνωστὰς χώρας ἀνετράπησαν καὶ κατεστράφησαν πολιτισμοὶ—ἀδιάφορον, ἂν Ἑλληνικοὶ ἢ καὶ ἄλλοι οἱ τινες—πολυμερεῖς καὶ λαμπροὶ ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἀνθούντες, διάδοχοι ἢ παράγωγοι ἄλλων παλαιότερων. Οἱ κατακτηταὶ καὶ ἀνατροπεῖς ἐγεύθησαν βεβαίως τῶν ἀγαθῶν τῶν πολιτισμῶν τούτων, ἐγνώρισαν αὐτοὺς, ἦλθον εἰς ἐπαφὴν ποικίλην πρὸς τοὺς φορεῖς αὐτῶν—ὑπέστησαν ἀσυνειδήτως, ἢ καὶ συνειδητῶς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ βίου καὶ τῆς βιοθεωρίας τῶν ἐν ταῖς κατακτηθείσαις χώραις λαῶν. Οὗτοι πάλιν ὑφίσταντο ἀνάγκαιως τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ, οἷος δὴποτε καὶ ἂν ἦτο, τοῦ βίου καὶ τῆς βιοθεωρίας τῶν κατακτητῶν καὶ τῆς νέας ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς, τῆς κατακτήσεως τῆς χώρας καὶ τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν, δημιουργηθείσης καταστάσεως. Οὕτω διὰ τοῦ χρόνου προσάλληλος προσαρμογῇ τῶν δύο λαῶν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ συντελήται, ὑφείλουσα νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο λαῶν καὶ τὸν ἀπαρτισμὸν ἐξ αὐτῶν ἑνός. Οὗτος φυσικόν ἦτο νὰ ἐκληρονόμησε τὰ κύρια τοῦλάχιστον γνωρίσματα ἀμφοτέρων τῶν γεννητόρων αὐτοῦ· τῶν κατακτητῶν μὲν τὸν μέγαν σεβασμὸν τῆς παραδόσεως, τὸ ζοηρὸν συναίσθημα τοῦ συνανῆκεν ἀλλήλοις, τὴν προσήλωσιν πρὸς τὸ ἐθνικὸν κράτος καὶ τὴν ἰσχυρὰν πρὸς περαιοτέρω ἐπέκτασιν τούτου τάσιν, ἰδιότητας ὁποίας ἀναμφισβητήτως εἶχαν οἱ κατακτηταί, διότι ἄνευ αὐτῶν οὐδεὶς λαὸς δύναται νὰ ὑπάρξῃ κατακτητικὸς ἢ νὰ ἐπιτύχῃ σπουδαίου τινὸς ἐν ταῖς κατακτητικαῖς προσπαθείαις αὐτοῦ· τῶν ὑποταχθέντων δὲ τὴν χάριν, τὴν ἀγάπην λεπτοτέρου τινὸς καὶ πολυμερεστέρου πολιτισμοῦ καὶ τῆς χρήσεως τῶν προϊόντων αὐτοῦ, τὴν τάσιν τῆς ἐπικοινωνίας πρὸς ἄλλους λαοὺς καὶ τῆς χρήσεως τῶν προϊόντων τῶν πολιτισμῶν αὐτῶν εἰς προαγωγὴν αὐτοῦ οἰκονομικῆν, τεχνικῆν, καλλιτεχνικῆν, ἐπιστημονικῆν κ.λ., τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν ἀγάπην

ἀτόμου μένοντος ἀπλοῦ ὀργάνου τῆς ζωῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ συνόλου, τῆς δὲ Ἴωνικῆς, ὅτι ἔχει μὲν καὶ τὸ σύνολον ἀξίαν, καὶ δὴ θεμελιώδη, ὅμως ἐντὸς αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτὸ ἔχει καὶ τὸ ἄτομον ἀξίαν καθ' ἑαυτὸ, ἥτις οὐδαμῶς οὐδέποτε πρέπει νὰ πα-

στρεπτικῆ τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ὑποτασσομένων ἢ ὅπως δη-
ποτε μὴ δυναμένων νὰ ἀντιστῶσι λαῶν.

Ἄλλὰ τὴν καταγίδα διαδέχεται πάντοτε αἰθρία, νέα δέ, ἕως καλ-
λιτέρα, ἐπὶ τοῦ χειμασθέντος ἐδάφους ἀρχίζει ζωὴ. Τοῦτο συμβαίνει το-
σοῦτω ταχύτερον, ὅσῳ βραχυτέρας διαρκείας καὶ ὀλιγώτερον καταστρε-
πτικῆ ὑπῆρχεν ἡ καταγίς, ὅσῳ τὸ ἔδαφος ὑπάρχει γονιμώτερον καὶ
ἐλιπάνθη πλουσιώτερον ἐκ τῶν χειμάρρων καὶ τῆς ἐπικαθησάσης ἰλῦος
καὶ ὅσῳ αἱ ἀστραπαὶ καὶ οἱ κεραυνοὶ ἐκαθάρισαν κάλλιον καὶ πληρέστε-
ρον τὴν ἀτμόσφαιραν ἐκ παθογόνων ὀργανισμῶν. Καὶ ἐν τῇ κατακτη-
θείσῃ χώρα τοσοῦτω ταχύτερον νέος, καὶ ἴσως καλλιέστερος, βίος θὰ ἀρ-
χίσῃ, ὅσῳ ἡ κατάκτησις συντομώτερον συνετελέσθη, ὅσῳ σπουδαιότερου
καὶ γονιμωτέρου πολιτισμοῦ φορεῖς ἦσαν οἱ ὑποταγέντες καὶ ὅσῳ σπου-
δαιότερόν τι καὶ ὑγιέστερον εἶχον νὰ δώσουν εἰς τοῦτον οἱ κατακτηταί.
Ἄν οὗτοι δὲν ἦσαν πολλοὶ ἢ δὲν εἶχον νὰ δώσωσι πολλὰ ἢ σπουδαῖα εἰς
ἀπάρτισιν ἢ ἐξέλιξιν νέας ζωῆς, ἢ παλαιὰ ζωὴ φυσικὸν ἦτο γὰ ἐπα-
ναρχίση μετ' οὐ πολὺ ἢ αὐτὴ ἢ ὀλίγον μόνον διάφορος. Οὕτω δύναται
ἀναμφισβητήτως νὰ ἐρμηνευθῇ τό, ὅτι ἐν τῇ πλείστῃ τῆς κατακτηθεί-
σης γῆς δὲν ἐκρατήθη ἐπὶ πολὺ ἢ δὲν ἔμεινεν ὀριστικῆ καὶ σαφῆς ἡ ὑπὸ
τῶν ὀλιγαριθμῶν σχετικῶς καὶ ἀπολιτίστων ὀρσειβίων καὶ συντηρητι-
κῶν Δωριέων κατακτητῶν ἐπιβληθεῖσα σφραγὶς Δωρικοῦ βίου καὶ βιο-
θεωρίας, Ἴωνικὸς δὲ πάλιν ἢ Ἴωνίζων κατὰ τὰ κέρια τοῦλάχιστον ἤρχισε
νὰ ἀναφαίνεται, νὰ ἐξελλίσσεται καὶ νὰ χαράσσεται σταθερῶς βίος καὶ
βιοθεωρία, ἐν μόνῃ δὲ τῇ Κρήτῃ καὶ τῇ Λακεδαιμονίᾳ ὁ βίος καὶ
ἡ βιοθεωρία παρέμειναν ἀκραιφνῶς Δωρικά. Ὡς πρὸς τὴν Λακεδαι-
μονα εἰδικώτερον ὑπομιμνήσκομεν, ὅτι οἱ ὀλιγαριθμοὶ κατακτητοὶ συν-
ἤνευσαν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν καὶ συνεχῆ ἀντίδρασιν, ἐνεργόν τε καὶ πα-
θητικὴν, ἐκ τε τῶν πρῶν κυρίων τῆς χώρας, οἱ ὅποιοι καὶ σαφῆ συν-
εἶδησιν τοῦ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ αὐτῶν εἶχον καὶ ἰσχυρὸν πατριωτι-
κὸν συναίσθημα, καὶ ἐκ τῶν πέριξ κρατῶν, τὰ ὅποια ἐζήτουν νὰ ὑποτά-
ξουν ἢ ἐκ τῶν ὁποίων ἐνόμιζον ὅτι ἐκινδύνευον. Διὸ ἠθροίσκοντο
ἠναγκασμένοι νὰ διατελῶσιν ἐν διηνεκεῖ ἐπιφυλακῇ, οὐσιαστικῶς ἐν συν-
εχεῖ σχεδὸν ἐμπολέμῳ καταστάσει, ἦτοι νὰ σκέπτονται καὶ νὰ φροντί-
ζωσι συνεχῶς περὶ ἀμύνης καὶ ἐπιθέσεως, ἄρα καὶ νὰ συγκεντρῶνται
σφιγκότερον περὶ ἑαυτοὺς καὶ τὸ κράτος αὐτῶν, νὰ γίνωνται συντηρητικώ-
τεροι, νὰ ἀποβαίνωσι διὰ τοῦ χρόνου Δωρικώτεροι τὸν βίον καὶ τὸ φρό-
νημα καὶ Δωρικώτατοι νὰ ὑπάρχωσι κατὰ τὸν πολιτικὸν ἀφανισμόν αὐ-
τῶν, συμπύκνοντα μετὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀφανισμοῦ ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος.

ροράται. Φυσικὸν ἦτο νῦν πρὸς μὲν τὴν ἀφραϊνῆ Δωρικὴν βιοθεωρίαν κρατικὴ μόνον ἀγωγή νὰ ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῆ, ἐλευθερία δὲ ἐν τῇ ἀγωγῇ νὰ ἦτο ἀνεκτὴ ἢ σημαντικώτερον νὰ ἐπέδιδε, μόνον ὅπου Ἰωνικὴ βιοθεωρία ἐκράτει. Διὸ ἐν Κρήτῃ μὲν καὶ Σπάρτῃ κρατικὴ ἀείποτε ὑπῆρξεν ἡ ἀγωγή τοῦ συνόλου τῆς νεολαίας καὶ ἐκδηλὸν ἔχει τὸν σκοπὸν τῆς ἐξυληρετήσεως τοῦ κράτους πᾶσα, καὶ ἡ ἐλαχίστη, λεπτομέρεια αὐτῆς.

Ἐν τῇ Σπάρτῃ, λέγει ὁ Πλούταρχος (Λυκ. 16, 17, 18) «...Οὐδ' ἐξῆν ἐκάστῳ τρέφειν οὐδὲ παιδεύειν ὡς ἐβούλετο τὸν υἱόν, ἀλλὰ πάντας εὐθύς ὀκταετείς γενομένους παραλαμβάναν αὐτὸς (=ὁ νομοθέτης Λυκοῦργος) εἰς ἀγέλας κατελόχιζε καὶ συννόμους ποιῶν καὶ συντρόφους μετ' ἀλλήλων εἵθιζε συμπαιίζειν καὶ ασχολάζειν. Ἄρχοντα δ' αὐτοῖς παρίστατο τῆς ἀγέλης τὸν τῷ φρονεῖν διαφέροντα καὶ θυμοειδέστατον ἐν τῷ μάχεσθαι καὶ πρὸς τοῦτον ἀφρώρων καὶ προστάττοντος ἠκροῶντο καὶ κολάζοντος ἐκαρτέρου, ὥστε τὴν παιδείαν εἶναι μελέτην εὐπειθείας... Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παιδονόμος ἐκ τῶν καλῶν κάγαθῶν ἀνδρῶν ἐτάσσειτο καὶ κατ' ἀγέλας αὐτοὶ προϊστάντο τῶν λεγομένων εἰρένων ἀεὶ τὸν σωφρονέστατον καὶ μαχιμώτατον. Εἴρενας δὲ καλοῦσι τοὺς ἔτος ἤδη δευτέρον ἐκ παίδων γεγονότας... Οὗτος οὖν ὁ εἴρην... ἀρχεῖ... Πολλάκις δὲ καὶ πρεσβυτέρων παρόντων καὶ ἀρχόντων ὁ εἴρην ἐκόλαζε τοὺς παῖδας, ἀπόδειξιν διδούς, εἰ μετὰ λόγου καὶ ὡς δεῖ κολάζει. Καὶ κολάζων μὲν οὐκ ἐκωλύετο, τῶν δὲ παίδων ἀπελθόντων εὐθύνας ὑπέιχεν, εἰ τραχύτερον τοῦ δέοντος ἐπετίμησεν ἢ τοῦναντίον ἐκλελυμένως καὶ ἀτόμως...»—Ἐκ τῶν χωρίων τούτων πληροφοροῦμεθα καθαρὰ ὄχι μόνον περὶ ἐφαρμογῆς, τῆς πρώτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀγωγῆς, τοῦ συστήματος τῶν βοηθῶν, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω (σελ. 9) ἐγένετο λόγος, ἀλλὰ καὶ περὶ ὄργανώσεως τῆς ἐκπαιδευομένης νεολαίας συμφώνου πρὸς τὸν ὅλον ἐκεῖ βίον καὶ βιοθεωρίαν. Ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος κρατικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐξειλίσσειτο ἡ ἀγωγή τοσούτῳ μᾶλλον ἢ ἦττον, εὐρύτερον ἢ στενώτερον, ὅσῳ μᾶλλον ἢ ἦττον, εὐρύτερον καὶ στενώτερον ἐπέδιδον καὶ ἐν τῇ πράξει ἐβιοῦντο αἱ δημοκρατικαὶ βιοθεωρίαι. Ὅτι ὁμως οὐδέποτε ἦτο φυσικὸν νὰ ἀμαληθῆ μεγάλως ἢ ἐπὶ μακρὸν πᾶρ' ἐκάστη αὐτῶν, τοῦτο ἦτο ἡ ἀγωγή τῶν ἐφήβων, οὔτινες μετ' οὗ πολὺ καὶ ὡς

στρατεύσιμοι ὑπὲρ τῆς πόλεως αὐτῶν θὰ ἐκαλοῦντο νὰ ἀγωνίζονται, ἂν παρίστατο—συχνὰ δὲ παρίστατο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι—ἀνάγκη, καὶ καθόλου ὡς τέλειοι πολῖται περὶ τῶν τῆς πόλεως θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ σκέπτονται καὶ νὰ ἐνεργῶσι τὰ πρέποντα. Διὸ καὶ τὸ πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτῶν προωρισμένον ἴδρυμα, τὸ γυμνάσιον, ἴδρυμα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους σχολεῖον τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, τὸ καὶ παρ' ἡμῖν ὀνομαζόμενον γυμνάσιον, εἶχε πανταχοῦ κρατικὸν χαρακτῆρα καὶ ὀργάνωσιν, ἢ ἐν αὐτῷ ἐργασία ἐρρυθμίζετο ἢ ἐπωπτεύετο ὑπὸ τοῦ κράτους μᾶλλον ἢ ἦτιον, ἑκασταχοῦ καὶ ἑκάστοτε ἀναλόγως πρὸς τὸν βιούμενον καὶ ἐξελισσομένον βίον καὶ βιοθεωρίαν. Εἶναι ἄξιον νὰ μνημονευθῇ ἐνταῦθα ἐπιγραφὴ τῶν Ἀθηναίων, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Er. Ziebarth ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Aus dem griechischen Schulwesen» (σελ. 30), καθ' ἣν «ὁ δῆμος τὴν πλείστην σπουδὴν ποιεῖται τῆς τῶν ἐφήβων ἀγωγῆς καὶ εὐταξίας βουλόμενος τοὺς ἐκ παίδων μεταβαίνοντας εἰς τοὺς ἄνδρας ἀγαθοὺς γίνεσθαι τῆς πατρίδος διαδόχους»^(*). Ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν κατωτέραν ἐκπαίδευσιν· αὕτη ὡς μὴ παραδίδουσα ἀμέσως τελείους πολῖτας εἰς τὸ κράτος διεζήγητο ἐν ἰδιωτικοῖς ἐκπαιδευτηρίοις, ταῖς παλαιστραῖς εἴτε διδασκαλείοις, ἵνα καθόλου εἰπεῖν ἐκινουῦντο μετὰ πολλῷ μείζονος καὶ εὐρυτέρας ἐλευθερίας ἐντὸς ὀρισμένων νόμων τοῦ κράτους. Ὅμως ἤδη πρὸ τῶν μέσων τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος, ὅτε εἶχε γίνει πασιφανὲς καὶ τοῖς πᾶσι συνειδητόν, ποῦ ἦγαγε καὶ ποῦ δύναται νὰ ἀγάγῃ ὁ ἀχαλίνωτος, ὁ κακῶς βέβαια ἐννοούμενος δημοκρατικὸς βίος, ἄρχεται πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἰσχυρὰ ἐπέμβασις τοῦ κράτους εἰς τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς τε ἀνωτέρας καὶ τῆς κατωτέρας, καὶ σκοπιμωτέρα πρὸς μὲν ὀρφωσιν χρησίμων πολιτῶν ὀφθίμῃς αὐτῆς, ταχέως καταλήξασα εἰς πλήρη ἢ σχεδὸν πλήρη κρατικοποίησιν αὐτῆς ἐν ταῖς πλείσταις τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἂν μὴ ἐν πάσαις. Τοῦτο καὶ ἄλλως, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν πλείστων ὅσων ἐπιγραφῶν τῶν χρόνων ἐκείνων ἀναμφισβήτητον εἶναι ἀποδειγμένον ^(**) Χάριν τῆς ἱστορίας μνημονεύομεν, ὅτι τὴν πρώτην

^(*) Βλ. καὶ A l b. D u m o n t, Essai sur l'épée antique, α' τόμ., σ. 124.

^(**) Βλ. π. γ. E r. Z i e b a r t h, Aus dem griechischen Schul-

περὶ τροπῆς ταύτης ἐπίσημον μαρτυρίαν ἔχομεν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἐλευσίνος τοῦ 350 περίπου π. Χ. ἔτους, ἣν βλέπει τις παρὰ

wesen, κερ. Staat und Schule. — Ἡ χρῆσις τῶν ὀνομάτων γυμνασίου καὶ παλαιστρας, καταλλήλων νὰ σηκάνωσι τόπους ἢ ἰδρύματα σωματικῆς ἀγωγῆς, ὡς ὄρων σημαίνοντων σχολεῖα δεικνύει, ὑποθέτω, καθαρὰ, ὅτι αἱ πόλεις τοῦ ἀρχαίου ἡμῶν βίου πρῶτον περὶ σωματικῆς ἀγωγῆς τῶν μελλόντων πολιτῶν αὐτῶν ἤρχισαν νὰ φροντίζωσιν, ὡς καὶ φυσικὸν ἦτο, ἐφ' ὅσον ἤθελον νὰ μὴ ἐξαφανισθῶσιν ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως κατ' ἀλλήλων ἢ κατὰ ξένων ἐχθρῶν ἀγῶνι, ὅστις σωματικῶς κατ' ἐξοχὴν δυνάμεις καὶ δεξιότητάς ἀπῆτει, καὶ ὅτι ἐπὶ μακρὸν περὶ αὐτῆς μόνον ἢ κυρίως περὶ αὐτῆς ἐφροντίζον. Οὕτω, ὅτε διὰ τοῦ χρόνου ἀποδεικνυομένης ἀναγκαίας ἢ χρησίμου καὶ τῆς μερίμνης περὶ πνευματικῆς ἀγωγῆς ἢ ὅπως δῆποτε γεννωμένων μεγαλυτέρων πνευματικῶν ἀπαιτήσεων ἤρχισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ χρησιμοποιῶνται καὶ μαθήματα εἰδικώτερον εἰς πνευματικὴν ἀγωγὴν τῆς νεολαίας κατάλληλα, οἱ ὅροι γυμνάσιον καὶ παλαιστρα ἦσαν πλέον ἐστερεωμένοι ἐν τῇ γλωσσικῇ συνειδήσει τῶν Ἑλλήνων ὡς ὅροι σημαντικοὶ τῶν τόπων ἢ τῶν ἰδρυμάτων τῆς ἀπ' αἰῶνων ἀσκουμένης ἀγωγῆς, ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν ταύτης, ἥτις ἄλλως καὶ βαθμιαία συνετελεῖτο, ὀλίγων ἐκάστοτε προστιθεμένων νέων μορφωτικῶν στοιχείων εἰς τὴν ὑπάρχουσαν, παρέμειναν ἀμετακίνητοι καὶ ἐξηκολούθουν ἐπίσης νὰ χρησιμοποιῶνται. Διὰ τί δὲ τὸ ὄνομα γυμνάσιον ἐχρησιμοποιήθη εἰδικῶς πρὸς σήμανσιν τοῦ σχολεῖου ἐφήβων, τὸ ὄνομα δὲ παλαιστρα πρὸς σήμανσιν τοῦ σχολεῖου παιδῶν, δὲν ὑπάρχει ἱστορικὴ τις ἢ ἄλλη μαρτυρία. Ὅμως ἡμεῖς σκεπτόμεθα ὡς ἑξῆς. Γυμνάσιον ἔπρεπε ἀρχικῶς νὰ ὀνομασθῇ καὶ ὀνομάσθῃ ὀλόκληρος ὁ χώρος καὶ βραδύτερον τὸ ἴδρυμα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐτελεῖτο ἡ ἀγωγή τῶν ἐφήβων, περὶ ἧς μόνως ἢ κυρίως ὄφειλεν ἀρχικῶς, ὡς ἤδη ὑπεμνήσθη, νὰ φροντίζῃ. πᾶσα ἰδιαιτέρα Ἑλληνικὴ κοινωνία συγκεκροτημένη, ἢ ἀρχαία Ἑλληνικὴ πόλις. Ἄλλη ὀνομασία, ἐξ ἰδιαιτέρας τινὸς γυμνάσεως ἀπορρέουσα, δὲν θὰ ἦτο ὅσον αὕτη ὀριστικῶς κατάλληλος, διότι πάμπολλαι ἦσαν αἱ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τότε σωματικῆς ἀγωγῆς χρήσιμοι, οὐδεμία δ' αὐτῶν ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ λόγῳ τῆς ἡλικίας τῶν ἀσκουμένων ἐπιβλαβής, ἐνῶ πολλαὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι, καὶ εἶναι, ἐπιβλαβεῖς εἰς τοὺς μὴ εἰσελθόντας ἀκόμη εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Ἐν τῷ γυμνασίῳ τούτῳ ἡ σκοπιμότης ἐπέβαλλεν, ἵνα πλείονες μικρότεροι χώροι διακριθῶσι χάριν διαφόρων γυμνάσεων, π. γ. ὁ μὲν χάριν τοῦ δρόμου, ὁ δὲ χάριν τοῦ δίσκου, ὁ δὲ χάριν τοῦ ἀκοντίου κ. οὕ. κ., καὶ διάφορα ἐκ τῶν γυμνάσεων τούτων ἔπρεπε νὰ λάβωσιν ὀνόματα. Ἰδιαιτέρος χώρος ἔπρεπε ἐν παντὶ γυμνασίῳ νὰ χωρισθῇ χάριν τῆς πάλης, γυμνάσεως ἀείποτε σπουδαιωτάτης καὶ ἄλλως καὶ ὡς τὰ μάλιστα προπαρασκευαστικῆς τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς εἰς ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, οἷος σχεδὸν

Dittenberger, Sylloge¹ 518, Sylloge² 956.—Michel, Recueil d'inscriptions grecques, 147.—Girard, L'éducation athénienne κ.τ.λ., β' έκδ., σ. 51. Ἐν ταύτης ἀποσπῶμεν τὰ ἐξῆς: «Ἐπειδὴ Δερκύλος ὁ στρατηγὸς φιλοτιμεῖται περὶ τὸν δῆμον τῶν Ἐλευσινίων τὰ τε ἄλλα καὶ ὅπως ἔν οἱ παῖδες παιδεύονται οἱ ἐν τῷ δήμῳ, δεδόχθαι Ἐλευσινίοις ἐπαινέσαι Δερκύλον Αὐτοκλέους

πάντοτε ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ πολεμικὸς ἀγὼν. Διὰ τοῦτο ἡ παλαιστρα ὄχι μόνον ἐξ οὐδενὸς ἀρχαίου γυμνασίου ἔλλειπει, ἀλλὰ καὶ τὸ γυμνάσιον ὀλόκληρον πολλάκις καὶ παλαιστρα ὀνομάζεται. Ἐρωτᾶται νῦν ὄτε προϋόντος τοῦ χρόνου ἀπεφάσιζεν ἡ πόλις νὰ μεριμνήσῃ περὶ σωματικῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν μὴ ἀκόμη ἐφήβων, τῶν παίδων, ἐν τοῖσι χώροις τοῦ γυμνασίου θὰ ὄριζε νὰ τελεῖται αὕτη; (ἂν βέβαια δὲν ὄριζεν εὐθὺς ἀμέσως ἐν ἰδιαιτέρῳ χώρῳ, ἀποκεκομμένῳ τοῦ γυμνασίου τῶν ἐφήβων, νὰ τελεῖται) καὶ διὰ τίνων γυμνάσεων; εἶναι προφανές, ὅτι οἱ παῖδες μόνον ἐν τῇ παλαιστρᾷ τοῦ γυμνασίου θὰ ἠδύναντο νὰ γυμνάζωνται, χωρὶς μῆτε τοὺς ἐφήβους παλαιόντας νὰ παρακολούωσι σπουδαίως ἐν ταῖς ἀσκήσεσιν αὐτῶν μῆτε νὰ εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς κίνδυνον, ἅτινα θὰ συνέβαιναν ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἄλλων χώρων τοῦ γυμνασίου. Ἀλλὰ καὶ ὀφέλειαν ἄλλην γυμναστικὴν θὰ εἶχον ἐν τῇ παλαιστρᾷ· διότι θὰ παρηκολούθουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν πάλην τῶν ἐφήβων καὶ πολλά ἐκ τούτου ἢ καὶ ἐξ ὀδηγιῶν αὐτῶν θὰ ἐδιδάσκοντο. Ἐτέρωθεν, ὡς γνωστὸν, ἡ πάλη εἶναι τὸ προσηφέστατον εἰς τοὺς παῖδας ἀγώνισμα, ἅμα δὲ καὶ τὸ προσφορώτατον εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτῶν καὶ τὸ καταλληλότερον εἰς τὴν συμμετρικὴν γύμνασιν καὶ πάντων τῶν μελῶν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Ἡ παλαιστρα λοιπὸν τοῦ γυμνασίου τῶν ἐφήβων ὀφείλεν ἐπὶ χρόνου μακροῦς νὰ ἦτο ὁ τόπος τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων καὶ ἡ πάλη ἡ κυριωτάτη γύμνασις αὐτῶν. Οἱ παῖδες λοιπὸν ἦσαν τρέφονται τῆς παλαιστρας τοῦ γυμνασίου τῶν ἐφήβων. Ἀλλ' ἡ σκοπιμότης, ἡ ἀνάγκη καὶ ὁ χρόνος ὀφείλον νὰ δεῖξουν ποτέ, ὅτι ἰδιαιτερός χώρος, κεχωρισμένος τοῦ γυμνασίου τῶν ἐφήβων, ὀφείλε νὰ ὀρισθῆ καὶ νὰ ῥυθμισθῆ καταλλήλως εἰς τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν τῶν παίδων, καὶ ἀναμφιβόλως ὄρισθῆ. Ἐν τούτῳ ὅμως ὀφείλε δι' οὗς εἶπομεν λόγους πρωτίστως ἡ πάλη νὰ χρησιμοποιηθῆ, ὅστε ὁ χώρος οὗτος παλαιστρα κυρίως ἦτο. Λοιπὸν ὡς παλαιστρα ἐγένετο γνωστὸν καὶ παλαιστρα ἦτο φυσικὸν νὰ ὀνομασθῆ, καὶ ὀνομάσθῃ, τὸ πρῶτον σχολεῖον τῶν μικροτέρων Ἐλληνοπαίδων. Ὁ χρόνος πάλιν καὶ ὁ ἐξελισσόμενος ὄλος βίος καὶ αἱ ἀνάγκαι καὶ ἀπαιτήσεις τούτου ἐπέβαλλον κατ' ὀλίγον τὴν εἰσαγωγὴν καὶ χρῆσιν καὶ μαθημάτων καταλλήλων εἰς τὴν πνευματικὴν ἀγωγὴν τῶν παίδων. Ἐκ τοιαύτης ὁμοῦς ἐξελίξεως τοῦ ἔργου τῆς παλαιστρας δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ ἀλλαγῆ ἀποτόμως ποτέ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς· ὁ ὄρος παλαιστρα εἶχε στερεωθῆ. Ἀλλ' ὄτε, μετὰ αἰῶνας βέβαια πολλούς

Ἄγνούσιον καὶ στεφανῶσαι χρυσῷ στεφάνῳ ἀπὸ δραχμῶν | Ἢ καὶ ἀνειπεῖν τὸν στέφανον Ἐλευσίνι ἐν τῷ θεάτρῳ τραγωδῶν τῷ ἀγῶνι, ὅτι στεφανῷ ὁ δῆμος τῶν Ἐλευσινίων Δερκύλον Αὐτοκλέους Ἄγνούσιον ἀρετῆς ἕνεκα καὶ φιλοτιμίας τῆς εἰς τὸν δῆμον τὸν Ἐλευσινίων εἶναι δὲ αὐτῷ ἀτέλειαν... Ἐπιμεληθῆναι δὲ τῆς ἀναγραφῆς τοὺς πατέρας τῶν παιδῶν μετὰ τοῦ δημάρχου ... «Apparet, λέγει ὁ Dittenberger (ἐν. ἀν.) Dercylum non privatim de puerorum educatione bene meruisse, sed quia praeturam ἐπὶ τὴν χώραν gerebat». Καθ' ἡμᾶς ἐκ τῆς διατυπώσεως τῆς ἀποφάσεως φαίνεται καθαρά, ὅτι ὁ Δερκύλος—οὗτος εἶναι ὁ γνωστὸς φιλόπολις ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου μνημονεύουσιν ἐν τοῖς περὶ παραπροσβείας λόγοις αὐτῶν ὁ τε Δημοσθένης (60 καὶ 175) καὶ ὁ Αἰσχίνης (47, 140 καὶ 155)—δὲν ἐπιμελήθη τῆς παιδείας τῶν παιδῶν ὡς ἐκ περισσοῦ, ἀλλ' ὡς ἔχων καθῆκον λόγῳ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ «ἐπὶ τὴν χώραν». Περαιτέρω ἐρωτῶμεν ἂν ὁ Δερκύλος ὡς στρατηγὸς «ἐπὶ τὴν χώραν» εἶχε τοιοῦτο καθῆκον ἢ δικαίωμα, διὰ τί δὲν θὰ εἶχον ὁμοίον ἢ ἀνάλογον καθῆκον ἢ δικαίωμα καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἢ ἄλλαι δημόσιαι ἀρχαί; Ἄλλως ἢ Ἐλευσίς οὐδέποτε κατ' οὐδένα τρόπον εἶχεν ἀποχωρισθῆ τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐφηβεία ἐλευσινιακὴ οὐδέποτε ὑπῆρξε (βλ. Alb. Dumont, ἐν. ἀν., σ. 94).

Ἐν Ἀθήναις παράγοντες τῆς κινήσεως ταύτης σπουδαῖοι ὑπῆρξαν οἱ θαυμασται τῆς Σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς, μάλιστα δὲ πάντων ὁ Πλάτων, τοῦ ὁποίου οἱ «Νόμοι», ὡς τοῦλάχιστον φρονεῖ

πάμπολλα μαθήματα εἰς τὴν πνευματικὴν ἀγωγήν τῶν παιδῶν κατάλληλα εἶχον εἰσαχθῆ, ὅτε συστηματικῶς καὶ ἐπιμόνος διὰ ζώσης διδασκαλία αὐτῶν ἐγένετο, ὅτε ἐξετάσεις εἰς τὰ διδασκόμενα ἐτελοῦντο καὶ βαθμολογία ἐγένετο κ.τ.κ., τότε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ προκύβη ὄρος καὶ ἐκ τοῦ ἔργου τούτου τῆς παλαιστρας. Οὕτως αὕτη ὀνομάζεται τέλος καὶ διδασκαλεῖον ἢτοι τόπος, ἐν ᾧ ὁ διδάσκαλος διδάσκει. Διὰ τί καὶ διὰ τὸ γυμνάσιον δὲν ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἕτερος ὄρος, ὅτε εἶχον εἰσαχθῆ καὶ μαθήματα εἰς τὴν πνευματικὴν ἀγωγήν τῶν παιδῶν κατάλληλα, ἐρημνύεται εὐκόλῃ πρῶτον διότι ἐπὶ πολὺ μακρότερον χρόνον τὸ γυμνάσιον ἐχρησιμοποιήθη μόνον ἢ κυρίως πρὸς σωματικὴν ἀγωγήν τῶν ἐφήβων καὶ δεύτερον διότι τὸ γυμνάσιον ἐκ πολὺ παλαιοῦ ἐχρησιμοποιήθη καὶ πρὸς δήλωσιν γυμνάσεως τῆς ψυχῆς.

ὁ Ul. v. Wilamowitz-Moellendorff καὶ ἐγέννησαν τὴν περίφημον ὑπὸ τοῦ κράτους ὁργανώσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐφήβων, ἧτις οὐσιαστικῶς ἐσήμαινε κρατικοποίησιν τοῦ σχολείου τῆς ἀνωτέρας βαθμίδος (Βλ. E. Ziebarth ἐν. ἀν., σ. 47).

Ἄνάλογος πρὸς τὰς ἀντιλήψεις ταύτας φυσικὸν ἦτο νὰ ἐξελλίσσετο καὶ νὰ ἐρρυθμίζετο καὶ ὁ σχολικὸς βίος ἐν τε τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς παλαιστροαῖς (*). Ἐνδιαφέρον λοιπὸν ἐνταῦθα ἔρχεται νὰ ἐξετασθῇ, ἂν ἐκ τῆς αἰεὶ ἀξαναομένης δημοκρατικότητος ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ βιοθεωρίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἀπεφύη ἐν τοῖς σχολείοις αὐτῶν τούτοις καὶ μαθητικὴ αὐτοδιοίκησις ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐν τοῖς σχολείοις τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς, καὶ ἐν καταφατικῷ συμπεράσματι ἂν ἐξηκολούθησε τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ μετὰ τὴν πρὸς κρατικοποίησιν τῶν σχολείων στροφὴν.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν συγγραφεῖς, οἵτινες πρῶτοι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρωτηθῶσιν, ἦκιστα δύνανται νὰ βοηθήσωσι διότι οὐδὲν σχεδὸν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο παραδίδουσιν ἄξιον λόγου. Ὅμως τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἔχει θαυμασίως ἀναπληρώσει ἡ φιλόσοφος τοῦ ἀρχαιολόγου σκαπάνη, πλεῖστα ὄσα σπουδαιότατα καὶ περὶ τῶν ἐκδηλώσεων καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀρχαίου ἡμῶν σχολικοῦ βίου λαμπρῶς ἀποκαλύψασα τεκμήρια, πολύτιμα δὲ καὶ ὑπὸ ἔποψιν παιδαγωγικὴν διδάσκει ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις αὐτοῦ. Ἐκ τούτων τινὰ καὶ θὰ χρησιμοποιήσωμεν ἐνταῦθα.

Κατὰ ἐπιγραφὴν τῆς Ἐλευσίνοσ τοῦ 334—333 π. Χ. (**), ἡ Κεκροπίς φυλὴ, ἡ βουλὴ, οἱ Ἐλευσῖνιοι καὶ οἱ Ἀθμονεῖς ἀποφασίζουσιν, ἵνα ψήφισμα αὐτῶν, δι' οὗ ἐπαινοῦσι καὶ στεφανοῦσι τοὺς ἐφήβους τῆς φυλῆς ταύτης «κοσμιότητος ἕνεκα καὶ εὐταξίας», ἐπιγράψωσιν «ἐπὶ τὸ ἀνάθημα», ὅπερ ἀναθέτουσιν «οἱ ἔφηβοι οἱ τῆς Κεκροπίδος καὶ ὁ σωφρονιστής». Ἡμεῖς τοῦ-

*) Ἐν τισὶ πόλεσι, π. χ. ἐν Μιλήτῳ, ἀπαντῶσι τρεῖς βαθμίδες σχολείων ἢ παλαιστρα, εἰς ἣν τὸ πρῶτον καὶ ἐπὶ τέσσαρα τοὐλάχιστον ἔτη ἐφοίτων οἱ παῖδες, τὸ γυμνάσιον τῶν παιδῶν, εἰς ὃ ἐφοίτων οἱ ἀπόφοιτοι τῆς παλαιστρας, καὶ τὸ γυμνάσιον τῶν ἐφήβων (Βλ. E. Ziebarth, ἐν. ἀν., σ. 26).

***) Βλ. D i t t e n b e r g e r, Syll.² 519, Syll.³ 954. — M i c h e l, ἐν. ἀν., σ. 608.

λάχιστον βλέπομεν ἐν τῇ ἀναθέσει ἀναθήματος ὑπὸ τῶν ἐφηβῶν καὶ τῇ ἀποφάσει τῆς φυλῆς, τῆς βουλῆς κ.τ.λ. νὰ ἐπιγράψωσι τὸ ψήφισμα αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἀνάθημα τοῦτο σαφῆ ἀπόδειξις σωματείας κῆς ἐνεργείας καὶ ὀργανώσεως τῶν ἐφηβῶν, ἔτι δὲ ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τοῦ σωματείου αὐτῶν. Ὅτι δὲ ταῦτα κατὰ νόμον τινὰ ἢ ἔθος ἰσχυρὸν ἠδύναντο νὰ τελῶνται, εὐρίσκομεν, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Ὅμοια διδάσκει καὶ ἐπιγραφή τοῦ 333—330 εὑρεθεῖσα ἐν Ραμνοῦντι, ἔχουσα ὡς ἑξῆς. «Θεοφάνης Ἰεροφώντος Ραμνούσιος Ἐρμεῖ ἀνέθηκε στεφανῶθεις ὑπὸ τῶν ἐφηβῶν καὶ τῶν σωφρονιστῶν καὶ τῶν κοσμητῶν. Οἱ ἔφηβοι οἱ ἐπὶ Νικοστράτου ἀρχοντος. Οἱ ἔφηβοι οἱ ἐπὶ Νουήτου ἀρχοντος. Οἱ ἔφηβοι οἱ ἐπὶ Ἀριστομένου ἀρχοντος». Ἐπιγραφή τῆς Θήρας τοῦ ἔτους 258—257 π.Χ., ὡς πιθανώτερον εἶναι καὶ ὑποστηρίζει ὁ Meyer, ἢ τοῦ 154—153, ὡς ἦτον πιθανὸν εἶναι καὶ ὑποστηρίζει ὁ Hiller v. Gaertringen, ἔχει ὡς ἑξῆς. «Ἐδοξε τοῖς ἀλειφομένοις. Ἐπειδὴ Βάτων ὁ Φύλωνος πρότερον μὲν ἐφ' ἔτη δύο προχειρισθεὶς γυμνασίαρχος προεστάτησε ἐνδόξως καὶ καταξίως αὐτοῦ τε καὶ τῆς τῶν ἀλειφομένων προαιρέσεως τοῦ γυμνασίου, ἀνθ' ὧν τὸ κοινὸν εὐδοκιμήσαντα ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἐπὶ τὰ προειρημένα ἔτη δύο θαλλοῦ στεφάνῳ, καὶ τὴν περὶ τούτου ἀναγραφὴν ὑπομνήματος χάριν εἰς τὸ γυμνάσιον κατακεχώρηκεν φιλοτιμίας ἕνεκεν καὶ τῆς λοιπῆς ἐπιμελείας, ἧς ἔχων διετέλει εἰς αὐτούς, πάλιν τε εἰς τὸ κτ' Λ καὶ ζκ' Λ καὶ ηκ' Λ ἀξιωθεὶς ὑπέμεινε γυμνασιαρχῆσαι καὶ τὴν ἀρμόζουσαν εὐταξίαν αὐτὸς τε συνετήρησεν καὶ τοῦ τόπου καὶ τῶν ἀλειφομένων ἔκτενέστερον καὶ φιλοτιμότερον ἔτι πολλῶ προεστάτησεν τοὺς τε τῷ Ἐρμεῖ καὶ Ἡρακλεῖ τιθεμένους ὑπὲρ τοῦ βασιλέως γυμνικοὺς ἀγῶνας συνευκοσμῶν κατὰ τὴν αὐτοῦ δύναμιν κατ' ἰδίαν ἔκτιθεὶς ἀθλα τὰ καθήκοντα τοῖς ἀγωνιζομένοις, ἐφ' οἷς θεωροῦν τὸ κοινὸν πᾶσαν προθυμίαν καὶ σπουδὴν δεικνύμενον αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ τόπου στεφάνους τε χρυσοῦς περιτέθεικε καὶ γραπτῇ τετίμηκεν εἰκόνη Βάτων Φύλωνος γυμνασιαρχήσαντα τὸ τρίτον καὶ τέταρτον καὶ πέμπτον ἑξῆς καὶ τὴν ἐν τῷ προδεδηλωμένῳ χρόνῳ τῶν νέων προστασίαν εὐσχήμονά τε καὶ πρέπουσαν ποιησάμενον· δεδόχθαι δὲ καὶ νῦν ἐπαινεῖσαι τε αὐτὸν ἐπὶ τούτοις καὶ προσεπιστεφανῶσαι πάλιν χρυσῶ στεφάνῳ, καὶ τοὺς

μὲν χρυσοῦς στεφάνους εἰς λεύκωμα καταχωρίσαι, τὸ δὲ δόγμα ἀναγράψαι εἰς στήλην λιθίνην καὶ ἀναθέσθαι ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τόπῳ τοῦ γυμνασίου προσαξιῶσαι δὲ αὐτὸν καὶ εἰς τὸ δκ' L ἔτι γυμνασιαρχῆσαι, διότι τοῦτο πράξας ἔσται πᾶσι τοῖς ἀλειφομένοις κεχαρισμένος» (*).

Οἱ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ὡς ἀλειφόμενοι ἀναφερόμενοι εἶναι οἱ ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐκπαιδευόμενοι. Λοιπὸν κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν οἱ τροφίμοι τοῦ γυμνασίου Θήρας ὀλίγον πρὸ τοῦ μέσου τοῦ γ' ἢ τὸ βραδύτερον τοῦ β' π. Χ. αἰῶνος συνέρχονται, συσκέπτονται καὶ αποφασίζουσι νὰ ἐπαινέσωσι καὶ νὰ τιμῆσωσιν ἅπαξ ἔτι διὰ χρυσοῦ στεφάνου τὸν γυμνασίαρχον αὐτῶν Βάτων τὸν Φίλωνος, καὶ τὴν μὲν ἀπονομὴν τῶν χρυσῶν στεφάνων νὰ καταχωρίσωσιν εἰς τιμητικὸν πίνακα, «εἰς λεύκωμα», τὴν δὲ περὶ τούτου ἀπόφασιν, «τὸ δόγμα» αὐτῶν, νὰ ἀναγράψωσιν εἰς λιθίνην στήλην καὶ νὰ ἀναθέσωσι ταύτην ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τόπῳ τοῦ γυμνασίου, ἐπὶ τούτοις δὲ νὰ ἀξιῶσωσι νὰ γυμνασιαρχήσῃ καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Βάτων, διότι οὕτω πράξας θὰ χαροποιήσῃ αὐτοὺς πάντας. Ὡς δικαιολογητικὸν τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν παρέχουσιν, ὅτι ὁ Βάτων πρότερον μὲν δις κατὰ συνέχειαν ἐκλεγείς γυμνασίαρχος προσέστη τοῦ γυμνασίου λαμπρῶς καὶ ἐπαξίως ἑαυτοῦ καὶ τῆς προαιρέσεώς αὐτῶν, δι' ὃ καὶ τὸ «κοινὸν» αὐτῶν εἰς ἀνταμοιβὴν ἐτίμησε τὸν ἄνδρα ὡς εὐδοκιμήσαντα κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη διὰ στεφάνου ἐλαίας καὶ εἰς ἀνάμνησιν ἀνέγραψε τὴν τιμὴν ταύτην ἐν τῷ γυμνασίῳ λόγῳ τῆς φιλοτιμίας καὶ τῆς ἀλλῆς ἐπιμελείας, ἣν ἀδιακόπως ἐδείκνυε χάριν αὐτῶν, πάλιν δὲ κατόπιν τρις κατὰ συνέχειαν ἐκλεγείς ἀπεδέχθη τὴν γυμνασιαρχίαν καὶ συνετήρησε τὴν ἀρμόζουσαν εὐταξίαν καὶ μετὰ πολλῶ εὐρυτέρου καὶ μεγαλυτέρου ζήλου προσέστη τοῦ γυμνασίου καὶ τῶν τροφίμων αὐτοῦ, συντελῶν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν εἰς τὴν εὐκοσμίον τέλεσιν τῶν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως πρὸς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ Ἡρακλέους τιθεμένων γυμνικῶν ἀγώνων, θέτων ἕξ ἰδίων τὰ προσήκοντα ἄθλα χάριν τῶν ἀγιοποιουμένων, δι' ἃ

*) Bl. Archiv für Papyrusforschung, τόμ. 8, σελ. 181.—
M i c h e l, ἐν. ἀν., ἀρ. 1002.—Fr. H i l l e r v. G a e r t r i n g e n,
Inscriptiones graecae insularum, ἀρ. 331.

τὸ «κοινὸν» τῶν τροφίμων τοῦ γυμνασίου ἐτίμησεν αὐτὸν (ὡς γυμνασιαρχήσαντα τὸ τρίτον, τὸ τέταρτον καὶ τὸ πέμπτον κατὰ συνέχειαν καὶ ἐπιμεληθέντα εὐσημηδῶς καὶ προεπόντως κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον) διὰ στεφάνων χρυσῶν καὶ εἰκονογραφίας αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης φαίνονται σαφῆ τὰ ἑξῆς. Οἱ τροφίμοι τοῦ γυμνασίου Θήρας ἔχουσι «τὸ κοινὸν» αὐτῶν ἦτοι, ὡς θὰ ἐλέγομεν σημερον, ἔχουσι κοινότητα μαθητικὴν ὡς συμπαιδευόμενοι ἐν τῷ γυμνασίῳ τούτῳ. Αὕτη ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συνέρχηται ὡς σῶμα, νὰ συσκέπτηται καὶ νὰ συζητῆ κατὰ πόσον ὁ γυμνασίαρχος αὐτῆς, τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὁποίου ἐπίκειται κατὰ τὸν νόμον ἢ λήξις, ἐξετέλεσε καλῶς τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ὠρισμένα καθήκοντα αὐτοῦ, καὶ γενικώτερον ὁποῖαν σχετικῶς πρὸς τὸ ὄλον ἔργον τοῦ γυμνασίου καὶ τοὺς τροφίμους αὐτοῦ ἔδειξε μέχρι τότε διαγωγὴν νὰ λαμβάνη εἶτα σχετικὰς ἀποφάσεις, δικαιολογοῦσα αὐτὰς ἀποχρώντως, καὶ νὰ ἐκτελῆ αὐτάς· νὰ ἀπονέμη δι' αὐτῶν εἰς τὸν γυμνασίαρχον μεγάλας τιμὰς· νὰ ἀπαθανάτιζῃ ταύτας, καταχωρίζουσα εἰς λεύκωμα διατηρούμενον ἐν τῷ γυμνασίῳ, καὶ νὰ καθιστᾷ παγκοίνως ἐν τῇ πόλει γωστάς, ἀναγράφουσα ὀλόκληρον «τὸ δόγμα» εἰς στήλην λιθίνην ἰδρουμένην ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τοῦ γυμνασίου τόπῳ. Ἐπὶ τούτοις ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διατυποῖ τὴν ἀξίωσιν, ἵνα ἐπανελεγῆ ὁ αὐτὸς γυμνασίαρχος καὶ διὰ τὸ ἐπόμενον σχολικὸν ἔτος ἕνεκα τῶν ποικίλων ἀρετῶν αὐτοῦ, δι' ἃς καὶ παλαιότερον εἶχεν οὗτος τιμηθῆ ὑπὸ τῆς κοινότητος καὶ ἐπανευλημμένως εἶχεν ἐκλεγῆ ὑπὸ τῆς πόλεως γυμνασίαρχος. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων πληροφοριῶν φαίνεται, ὅτι μαθητικὴ κοινότης ὑπῆρχεν ἐν τῷ γυμνασίῳ Θήρας καὶ παλαιότερον ἔχουσα ὁμοίαν τινα καὶ ἢ συντάξασα τὴν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐπιγραφὴν δικαιώματα.

Τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς ἢ μαθητικὴ κοινότης ἐκδίδει ὡς ψηφίσματα ἔχοντα περίπου τὸν τύπον τῶν κρατικῶν ψηφισμάτων.

Ἄν ληφθῆ ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ γυμνασίαρχος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, δὲν ἦτο ἀπλοῦς διδάσκαλος τῶν τροφίμων τοῦ γυμνασίου, ἀλλὰ κυρίως ὁ διευθυντὴς καὶ ἡθμιστὴς καὶ ἐπόπτης τῆς ὅλης σώματικῆς καὶ πνευματικῆς ἀγωγῆς αὐτῶν, ὁ ἐμπνευστὴς καὶ κυριώτατος μοχλὸς κρατικῆς καὶ καθόλου κοινωνικῆς λειτουργίας σημαντικωτάτης εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν τύχην τῆς πόλεως, ὑπὸ τοῦ κρά-

τους και κατά νόμους τοῦ κράτους ἐκλεγόμενος και διοριζόμενος και πρὸς τὸ κράτος ὑπεύθυνος, συμπεραίνεται ἀσφαλῶς, ὅτι και μεγάλα δικαιώματα καθόλου κατά νόμον ἢ ἔθος τι ἦσαν ἀνεγνωρισμένα ἐν Θήρῃ εἰς τὴν μαθητικὴν κοινότητα τοῦ γυμνασίου, ἀφοῦ περὶ τοῦ γυμνασιάρχου, τοιοῦτο ἔργον και ἀποστολὴν και δύναμιν ἐν τῇ πόλει ἔχοντας, τοιαῦτα εἶχεν αὕτη δικαίωμα ἢ ἄδειαν νὰ ἀποφαίνεται και νὰ προτείνῃ.

Ἄν ἐπὶ τούτοις ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ὅτι τὸ γυμνάσιον δὲν ἦτο ἰδιωτικὴ τις ἐπιχείρησις, ἀλλὰ ἴδρυμα κρατικόν, ἢ τοῦλάχιστον ἴδρυμα κατά τοὺς νόμους τοῦ κράτους λειτουργοῦν και ὑπὸ τοῦ κράτους θυμιζόμενον και ἐποπτευόμενον, μάλιστα κατά τοὺς χρόνους τῆς ἐπιγραφῆς, ὅπως δῆποτε δὲ ἴδρυμα ὡς πρὸς τὸν χώρον τοῦ ὁποίου οὐδὲν δικαίωμα ἢ ἀρμοδιότητα εἶχον ἰδιῶται ἢ ἰδιωτικά σωματεία, ὅτι δὲ ἡ μαθητικὴ κοινότης τοῦ γυμνασίου Θήρας ἔχει δικαίωμα νὰ ἰδρῇ ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τόπῳ τούτου στήλας, ἐφ' ὧν ἔχει ἀναγράψῃ τὰς ἑαυτῆς ἀποφάσεις, συμπεραίνεται ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἡ μαθητικὴ κοινότης τοῦ γυμνασίου τούτου δὲν ἦτο ἰδιωτικόν τι σωματεῖον, ἀλλὰ σωματεῖον ἀνεγνωρισμένον ὑπὸ τοῦ κράτους νόμῳ ἢ ἔθει τινί, ὅτι ἀπετέλει, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ὄργανισμὸν δημοσίου δικαίου. Ἐπειδὴ δὲ οὐδενὸς σωματείου ἢ ἀναγνώρισις εἶναι νοητὴ ἄνευ ὑπάρξεως και καταστατικῆς τινος χάριτος και διοικητικῆς τινος ἐπιτροπείας αὐτοῦ, διὰ τούτου ὡς βέβαιον πρέπει νὰ συμπερανθῇ, ὅτι και καταστατικὸν χάριτην και διοικητικὴν ἐπιτροπείαν εἶχεν ἡ κοινότης αὕτη.

Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ κοινότης αὕτη ἀποφασίζει νὰ δαπανήσῃ και δαπανᾷ σημαντικὸν χρηματικὸν ποσόν, ὅπερ ἀλήθει ἢ κατασκευὴ χρυσοῦ στεφάνου, ἢ ἴδρυσις στήλης μετ' ἐπιγραφῆς κ.τ.τ., μαρτυρεῖ, ὅτι και ἔσοδα οὐχὶ μικρὰ εἶχεν ἡ κοινότης αὕτη, ὅτι ἄρα εἶχε και ταμεῖον και ταμίαν.

Τό, ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δὲν γίνεται λόγος περὶ ἐγκρίσεως τῆς δαπάνης ταύτης ὑπὸ τοῦ κράτους, ὅπερ σημαίνει, ὅτι δὲν ἀπαιτεῖτο ἡ ἐγκρίσις αὐτοῦ και προκειμένου περὶ τόσοσιν μεγάλης δαπάνης, εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι μεγάλη ἐλευθερία ἐνεργείας ἦτο ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τοῦ κράτους εἰς τὴν κοινότητα. Τοῦτο φαίνεται πληρέστερον, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψει τὸ σύνολον τῶν δικαιωμάτων,

ἄτινα καὶ ἐκ μόνης τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀποδεικνύονται ἀνεγνωρισμένα εἰς αὐτήν.

Οὕτω πρόκειται προφανές, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπιγραφῆς ἡ δημοκρατικὴ βιοθεωρία ἦτο ἡ ἰσχύουσα ἐν τῇ ῥυθμίσει τῆς ἀγωγῆς τῶν τροφίμων τοῦ γυμνασίου ἦτοι τῶν μετ' οὐ πολὺ τελείων πολιτῶν Θήρας, καίπερ Δωρικὴν ἐχούσης τὴν ἱστορικὴν προέλευσιν.

Πότε ἀκριβῶς ἤρχισεν ἐν Θήρα τοιαύτη νὰ ῥυθμίζεται ἡ ἀγωγή δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Ἐάν ὅμως ληφθῆ ὑπ' ὄψει, ὅτι σχολικὸς βίος τοιοῦτος, οἷον ἡ ἐπιγραφή ἐμφανίζει, οὔτε ἀποτόμως δύναται νὰ ἐκδηλωθῆ οὔτε ἔξωθεν τυχὸν εἰσαγόμενος δύναται ἀμέσως νὰ γίνῃ δεκτὸς καὶ νὰ ἀποβῆ θεσμὸς τοῦ κρείτους ἀνατρεπτικὸς τοῦ προτέρου σχολικοῦ βίου, διαφόρου ὄντος, οὔτε δύναται ἀμέσως νὰ ὀργανωθῆ ἐν τόσαις λεπτομερείαις, θὰ πρέπη καὶ ἀνάγκη νὰ συμπερανθῆ, ὅτι ἱκανὸν πρὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἶχε σημειωθῆ ἐν Θήρα στροφή πρὸς τοιοῦτον σχολικὸν βίον, καὶ γενικώτερον πρὸς ἀνάλογον πρὸς ταύτην σχολικὴν ἀγωγήν καθόλου.

Ὅμοια καὶ ποικιλώτερα πληροφοροῦμεθα ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Πάτμου τοῦ 200 περίπου π. Χ. ἔτους (*). Ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς. c' Ἐπὶ Σωπόλιος Ἀρτεμισιῶνος. Ἐδοξε τῷ κοινῷ τῶν λαμπαδιστῶν τῶν ἐν Πάτμῳ καὶ μετεχόντων τοῦ ἀλείμματος. Ἐπειδὴ Ἡγήμανδρος Μενεκράτου τά τε πρὸς θεοὺς εὐσεβῶς ἔχων διαμένει ποιῶν καὶ τά πρὸς τοὺς συγγενεῖς καὶ πολίτας εὐγενῶς καὶ κοινῇ καὶ καθ' ἰδίαν ἐκάστῳ ἑαυτὸν εὐχρηστον παρεχόμενος ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας, ἔτι δὲ γεγυμνασιαρχικῶς ἑπτάκι καὶ λελαμπαδαρχικῶς καὶ τὸν μακρὸν δρόμον νενικηκῶς, καὶ ταῦτα παρέχει ἀξίως αὐτοῦ τε καὶ ἡμῶν, κατασταθεὶς δὲ χουσονόμος τῶν λαμπαδιστῶν τά τε χρήματα συνφυλάσσει καὶ τῶν πάντων πρόνοιαν ποιεῖται, νῦν δὲ καὶ ἐπήγγελται Ἐρμῆν τε λίθινον ἀναστήσειν καὶ δραχμὰς διακοσίας δώσειν, ὅπως ἐκδανείσωνται, ἐπήγγελται δὲ καί, ἕως ἂν ζῆ, ἐκ τῶν ἰδίων τὰς τε θυσίας ἐπιτελεῖσαι

(*)·Bl. D i t t e n b e r g e r, Syll.², 681, Syll.³ 1008.—R e v u e de Philol. 26, 1902, 138.—Πρὸβλ. P o l a n d, Geschichte d. griech. Vereinwesens, σ. 103, 621.—E r. Z i e b a r t h, ἐνθ. ἀν., σ. 24 ἔ.

καὶ τὰ ἑορτασιμαῖα ὑποδέξασθαι· δεδόχθαι Ἡγήμανδρον μὲν ἐπρηῆσθαι ἐφ' ἣ ἔχει προαιρέσει, τοὺς δὲ λαμπαδιστὰς καὶ ἀλειφομένους στεφανῶσαι μὲν αὐτὸν χρυσῷ στεφάνῳ ἀπὸ χρυσῶν Ἀλεξανδρείων πέντε καὶ εἰκόνη γραπτῇ, ἀγαίν δὲ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ νυμὸν ἡμέραν ἢ δὲ ἱερωσύνη ἔστω τῶν ἀφ' Ἡγημάνδρου...».

Ἄν, ὡς ὁ Haussoullier (ἐν Revue de Philol., ἐνθ. ἀν.) εἰκάζει, τὸ κοινὸν τῶν λαμπαδιστῶν καὶ τὸ κοινὸν τῶν μετεχόντων τοῦ ἀλείμματος εἴτε τῶν ἀλειφομένων ἀποτελοῦσι δύο τάξεις τοῦ αὐτοῦ γυμνασίου, ἢ ληφθεῖσα δὲ ἀπόφασις ἀνήκει μόνον εἰς τοὺς λαμπαδιστὰς, προσεχώρησαν δ' εἰς αὐτοὺς οἱ ἀλειφόμενοι, ἢ ἂν οἱ λαμπαδισταὶ εἶναι οἱ ἐκ τῶν ἀλειφομένων ἐπιμελούμενοι καὶ μετέχοντες τῆς λαμπαδηδρομίας, ὡς ἡμεῖς πιθανώτερον εὐρίσκομεν, ἢ ἂν ἄλλη τις σχέσις λαμπαδιστῶν καὶ ἀλειφομένων ὑπάρχει, τοῦτο ἔχει διὰ τὸ ζήτημα ἡμῶν πολὺ μικρὰν σημασίαν. Τὸ σπουδαῖον ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι, ὅτι λαμπαδισταὶ καὶ ἀλειφόμενοι εἶναι τροφίμοι τοῦ γυμνασίου Πάτμου· ὅτι ἢ ἑκάτεροι αὐτῶν ἔχουσι ἴδιαν κοινότητα, ἴδιον ἔχουσαν ταμεῖον, ὡς γίνεται φανερὸν ἐκ τοῦ, ὅτι κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν οἱ μὲν λαμπαδισταὶ ἔχουσι τὸν οἰκονομικὸν διαχειριστήν, τὸν ταμίαν; αὐτῶν (τὸν χρυσονόμον, ὡς λέγεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ), οἱ δὲ ἀλειφόμενοι λαμβάνουσι μετ' αὐτῶν τὴν ἀπόφασιν νὰ συστεφανώσωσι τὸν Ἡγήμανδρον κ.τ.λ., ὅπερ καὶ ὑπαρξίν κοινότητος αὐτῶν σημαίνει καὶ οἰκονομικὴν εὐρωστίαν ταύτης, ὡς δυναμένης νὰ ὑφίσταται τοσαύτην δαπάνην, ἢ τὸ σύνολον τῶν τροφίμων τοῦ γυμνασίου συναποτελεῖ κοινότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπάρχει καὶ δρᾶ καὶ μικροτέρα τις, ἢ τῶν λαμπαδιστῶν, ἔχουσα καὶ ἰδιαίτερόν τι ταμεῖον κ.τ.λ. — ὅτι ὅπως δῆποτε ἢ ὑπαρξίς κοινότητος ἢ κοινοτήτων μαθητικῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ Πάτμου εἶναι ὀφθαλμοφανής· ὅτι εἴτε παράλληλοι ἐκληφθῶσιν αἱ κοινότητες αὗται εἴτε ἢ μὲν ὡς περιεχομένη ἐν τῇ ἑτέρᾳ, ὅμως δεόν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εὐρυτέραν τινὰ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου κοινότητα συναποτελοῦσαι, ἢ τοῦλάχιστον ὡς συνεννοούμεναι καὶ συνεργαζόμεναι καὶ ἐνιαίως ἀποφασίζουσαι καὶ δρᾶσαι ὡς πρὸς πᾶν, ὅτι γενικώτερον ἀφορᾷ εἰς τὸ γυμνάσιον· ὅτι ἢ οὕτως ἐννοουμένη κοινότης τοῦ γυμνασίου Πάτμου ἔχει πρὸς ἄλλοις δικαιώμασιν, οἷα κατὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν ἔχει καὶ ἢ κοινότης τοῦ γυμνασίου

Θήρας, και τὸ δίκαιωμα νὰ ὀρίξη εορτάσιμον ἡμέραν ἐν τῷ γυμνασίῳ πρὸς τιμὴν τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ, ἔτι δὲ και ἀπὸ τίνων οἰκογενειῶν θὰ προέρχωνται οἱ μέλλοντες νὰ περιβάλλωνται τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως· ὅτι και χρηματικά δωρεὰ ἐγένοντο εἰς τὴν κοινότητα ταύτην ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ διαθέτῃ αὐτὰς εἰς δάνεια—πιθανώτατα βέβαια και ἄλλως—πρὸς οικονομικὴν ἐνίσχυσιν αὐτῆς. Ταῦτα πάντα σημαίνουσι περαιτέρω, ὅτι πολὺ μεγάλη ἐλευθερία και δίκαιώματα ἦσαν ἀνεγνωρισμένα ὑπὸ τοῦ κράτους εἰς τὴν μαθητικὴν κοινότητα τοῦ γυμνασίου Πάτμου, ὅτι αὕτη ἦτο ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τοῦ κράτους, ὅτι ἀπετέλει ὄργανισμὸν δημοσίου δικαίου και ὅτι τὸ δημοκρατικὸν ἰδεῶδες ἦτο τὸ διέπον και τὸ ἐμπνέον τὴν ὅλην ἀγωγὴν ἐν τῷ γυμνασίῳ.

Ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν Ὀμβίων, πόλεως Ἑλληνικῆς τῆς Θηβαΐδος τῆς Α. Αἰγύπτου, τοῦ ἔτους 136—135 π. Χ. μαρτύρομεν, μάλιστα ὡς ἀναμφισβητήτως πεῖθει ὁ Wilcken, μετὰ βαθείας ἐπιστημονικότητος μελετήσας, συμπληρώσας και δημοσιεύσας αὐτήν (ἐν Archiv für Papyrussforschung, τόμ. 5, σ. 410 ἔ., ἐνθα, ὡς λέγει, ὑπογράφεται και ἀντὶ τῶν Hiller v. Gaertringen και W. Schubart, μεθ' ὧν προηγουμένως εἶχεν ἀνταλλάξει σκέψεις ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς και τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐφθαρμένων), ὅτι οἱ τρόφιμοι τοῦ γυμνασίου τῆς πόλεως ταύτης, «οἱ ἐκ τοῦ ἐν Ὀμβίοις γυμνασίου», οἵτινες εἶναι και οἱ συντάκται τῆς ἐπιγραφῆς, ἀποφασίζουσι διὰ ψηφίσματος αὐτῶν νὰ ἀθανατίσωσιν ὠρισμένην τινὰ μετὰ τῶν τότε βασιλέων, Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου β', Κλεοπάτρας τῆς ἀδελφῆς και Κλεοπάτρας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἀλληλογραφίαν. Οἱ τρόφιμοι δὴλα δι' οὗτοι δι' ἀπεσταλμένων αὐτῶν, Ἀλκιμάχου και Θεμιστοκλέους, εἶχον ἐπιδώσει εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐπιστολήν· οἱ βασιλεῖς ἀπήντησαν εἰς αὐτούς, γνωρίζοντες, ὅτι ἔγραψαν εἰς τὸν συγγενῆ αὐτῶν στρατηγὸν τῆς Θηβαΐδος Βόηθον τὴν προσήκουσαν ἐπιστολήν, ἧς και συναπέστελλον εἰς τοὺς τροφίμους ἀντίγραφον. Τὸ ψηφίσμα τοῦτο, ἢ ἀπάντησις τῶν βασιλέων και ἢ πρὸς τὸν στρατηγὸν Βόηθον ἐπιστολὴ ἀνεγράφησαν, ὡς ἐν τῷ ψηφίσματι και ἰδιαιτέρως ἀποφασίζεται, ἐπὶ λιθίνης στήλης, ἣτις ἔδει νὰ ἰδρυθῆ ἐν τῷ γυμνασίῳ παρὰ τὸν ἀνδριάντα «τοῦ πρώτου φίλου και κτίστου τοῦ γυμνασίου».

Ποῖον ἀκριβῶς ἦτο τὸ περιεχόμενον τῆς πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἐπιστολῆς, οὔτε ἐκ τῶν εὐρεθέντων τμημάτων καὶ συντριμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται ἢ δύναται μετὰ βεβαιότητος νὰ εἰκασθῇ οὔτε ἄλλως εἶναι γνωστόν· ὁμοίως εὐλόγως δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὅτι θὰ ἦτο σχετικὸν πρὸς τὸν ἐν τῷ γυμνασίῳ βίον τῶν γραψάντων αὐτήν, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ θὰ ἦτο ἴσως αἰτησίς τις περὶ οἰκονομικῆς ἢ ἄλλης ἐνίσχυσεως αὐτῶν. Τοιαῦται αἰτήσεις δὲν ἦσαν τι ξένον πρὸς τὸν ἀρχαῖον βίον ἡμῶν· ἐπὶ παρ. ἡ πόλις τῶν Δελφῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ β' π. Χ. αἰῶνος αἰτεῖται οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν «ὑπὲρ τὰς τῶν παιδῶν διδασκαλίας» παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου Ἀττάλου τοῦ Ἀττάλου, οὗτος δὲ «ἐπακούσας προθύμως τὰ ἀξιούμενα ἀπέστειλε τῇ πόλει εἰς μὲν τὰν τῶν παιδῶν διδασκαλίαν ἀργυρίου δραχμὰς Ἀλεξανδρείους μυρίας καὶ ὀκτακοσίας, εἰς δὲ τιμὰς καὶ θυσίας δραχμὰς τρισχιλίας. . .» (*).

Συγκινεῖται ἀληθῶς ὁ Ἕλλην σήμερον μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας πληροφορούμενος ἐκ τῶν συντριμμάτων τοιούτων λιθίνων στηλῶν, ὡς δι' αἰωνοβίων τινῶν στομάτων τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ὅτι τοιαῦται ἀντιλήψεις ὑπῆρχον κατὰ τοὺς κρισίμους ἐκεῖνους χρόνους τῆς ἐθνικῆς ζωῆς περὶ τῶν σχέσεων βασιλέων καὶ βασιλευομένων, καὶ μαθηταὶ μόνον ἂν ἦσαν οἱ βασιλευόμενοι, καὶ ὅτι τοιαῦτα συναισθήματα ἐθέρμαινον ἀκόμη τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ ἐν ταῖς ἀπωτάταις καὶ μεμονωμέναις ἐστίασις Ἑλληνικοῦ βίου ἀνὰ τὸν τότε κόσμον, ὅλα ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἢ ἄλλων ἀναλόγου περιεχομένου ἐκφράζονται ἢ αὐτομάτως εἰκάζονται, εἰς ποικίλας σκέψεις περὶ τοῦ αἰωνίου καὶ αἰδίου ἀξίαν ἔχοντος Ἑλληνικοῦ βίου ἄγεται καὶ ἄλλος βαθὺ συναισθάνεται, ὅτι ὁ βίος οὗτος πολλαχοῦ ἀνεκόπη ἢ ἐξερριζώθη καὶ μυρίας δοκιμασίας καὶ κινδύνους καὶ ἐν τῇ κυρίᾳ ἐστία αὐτοῦ διὰ τῶν αἰώνων, ὑπέστη καὶ ὑφίσταται μέχρι καὶ σήμερον. Ἀλλὰ τὸ διαφέρον ἐνταῦθα ζήτημα εἶναι τόδε· ὅτι ἐν τῷ σχολείῳ ἀνωτέρας μορφώσεως πορρωτάτω τῆς κυρίως Ἑλλάδος εὐρισκομένης καὶ οὐχὶ βεβαία μεγάλῃς ἐστίας Ἑλληνικοῦ βίου, τῶν Ὀμβῶν τῆς Α. Αἰγύπτου, οἱ μαθηταὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ συνέρχωνται ὡς ἰδιαίτερον σῶμα, νὰ συσκέπτονται, νὰ λαμβάνωσιν ἀποφάσεις καὶ

(*) Βλ. D i t t e n b e r g e r, Syll.¹ 306.

νά απευθύνονται πρὸς τὴν ὑπάτην τοῦ κράτους ἀρχήν. Ὅθεν ἀσφαλῶς συμπεραίνεται, ὅτι οὗτοι εἶχον δικαίωμα νά απευθύνονται καὶ πρὸς πάσας τὰς ἄλλας κρατικὰς ἀρχάς, ἀφοῦ αὐταὶ ἦσαν τῶν βασιλέων κατώτεροι ὅτι κρίνονται ἄξιοι ἀπαντήσεως ὑπὸ τῶν βασιλέων, κατὰ τοσοῦτο δὲ μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ βασιλεῖς κοινοποιοῦσιν εἰς αὐτοὺς καὶ πλήρες ἀντίγραφον τῆς πρὸς τὴν ἀρμοδίαν ἀρχήν σχετικῆς πρὸς τὴν αἴτησιν αὐτῶν διαταγῆς ἑαυτῶν ὅτι ἔχουσι δικαίωμα νά δημοσιεύωσι τὰς πρὸς αὐτοὺς ἀπαντήσεις τοῦ βασιλέως, ἄρα καὶ πάσης ἄλλης κρατικῆς ἀρχῆς, ἐν γυμνασίῳ δέ, ἰδρύματι κρατικῷ, καὶ ἐν τῷ σπουδαιωτάτῳ καὶ ἱερωτάτῳ τόπῳ αὐτοῦ, παρὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ πρώτου φίλου καὶ ἰδρυτοῦ τοῦ γυμνασίου. Ταῦτα σημαίνουν καθαρώτατα, ὅτι, ὡς ἤδη καὶ ὁ Wilcken εὗρισκει, οἱ τρόφιμοι τοῦ γυμνασίου Ὅμβων ἀπετέλουν «ἀδελφότητα εἴτε ἐνώσιν ἀνεγνωρισμένην κατὰ τοὺς νόμους τοῦ κράτους», ὁργάνωσιν θὰ ἐλέγομεν κατὰ τὰ ἀνωτέρω δημοσίου δικαίου. Ὅτι θὰ εἶχεν αὕτη καὶ διοικητικὴν ἐπιτροπείαν καὶ ἴδιον ταμεῖον, εἶναι αὐτονόητον. Ἰδιαίτερος ἄξιον ἐξάρσεως εἶναι, ὅτι, ὡς σαφῶς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς προκύπτει, δημοκρατικότης βίου καὶ βιοθεωρίας ἐκράτει κατὰ τοὺς βασιλικοὺς ἐκείνους χρόνους οὐ μόνον παρὰ τῷ λαῷ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς βασιλεῦσιν αὐτοῖς καὶ ὅτι πρὸς διάσωσιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς δημοκρατικότητος ταύτης, εἰργάζετο καὶ τὸ σχολεῖον καὶ ὑπεβοήθουν πρὸς τοῦτο καὶ οἱ βασιλεῖς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νά ἐκπλήττῃ Ἕλληνες ἦσαν καὶ οἱ βασιλεῖς, Ἕλληνικὸν βίον ἔζων καὶ ἐν μέσῳ Ἑλλήνων καὶ διάδοχοι ἦσαν τοῦ μεγίστου, ἀλλ' ἐν ταῦτῳ καὶ δημοκρατικωτάτου βασιλέως καὶ στρατηγοῦ, τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἑταίρους ἐθεώρει καὶ ὠνόμαζε τὸ κυριώτατον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ.

Ἐν ἐπιγραφαῖς ἰδίᾳ χρόνων νεωτέρων ἢ αἱ ἀνωτέρω ἀναφέρεται συχνότατα ὡς ὑπάρχων καὶ δρωῶν ἐν τῇ κοινότητι τοῦ γυμνασίου καὶ ἐφ ἡ β α ρ χ ο ς, ἐν Ἀθήναις κανονικῶς ἀρχῶν τῶν ἐφηβῶν καλούμενος, ἐν Πελοποννήσῳ δὲ συνήθως ἀ ρ χ ἔ φ η β ο ς (καὶ ἀ ρ χ ε φ η β ε ὑ σ α ς ἐν Ἄργει, ὅπως καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ, Κελέτρῳ, Ἰκαρία κ.π.ἀ. ἐ φ η β α ρ χ ῶ ν καὶ ἐ φ η β α ρ χ ῆ σ α ς). Ἐν Τεγέᾳ ἀπαντῶσι καὶ δύο ἀ ρ χ ἔ φ η β ο ι, ἐν Κυζίκῳ δὲ καὶ ὑ π ε φ ἡ β α ρ χ ο ς. Οἱ οὕτως ὀνομαζόμενοι προϊστάμε-

νοι τῶν ἐφήβων «δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς διωρισμένας ὑπὸ τοῦ κράτους, ὡς ὁ γυμνασίαρχος, ὁ ὑπογυμνασίαρχος κ.ά., ἀλλὰ λαμβάνονται ἐξ αὐτῶν τῶν ἐφήβων» (*). Ἀπόδειξιν ἐναργῆ τούτου παρέχει ἐπὶ παρ. ἐπιγραφὴ τοῦ β' ἡμίσεος περίπου τοῦ β' π. Χ. αἰῶνος, ἐν ἣ, δωρεάν ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐφήβων, ἀναφέρεται ὡς ἐφηβαρχῶν ὁ πρῶτος ἐν αὐτῇ ἀναγραφόμενος ἐκ τῶν διειτῶν ἐφήβων τοῦ γυμνασίου (Βλ. Β C H, XI, 1887, σ. 86 ἀρ. 6). Οὕτω συναντῶμεν ἐν τῇ δημοκρατικῇ Ἑλλάδι φαινόμενον σχολικοῦ βίου βασικῶς, ὡς ἡμεῖς τοῦλάχιστον φρονοῦμεν, ὁμοιον πρὸς τὴν ἐν Κρήτῃ καὶ Σπάρτῃ διὰ νέων, τῶν βουαγῶν καὶ ἰάρχων, διοίκησιν τῶν παιδευομένων (Βλ. ἀν., σ. 9 ἔ.), μίαν τῶν σαφεστάτων πραγματικῶν ἀποδείξεων, ὅτι κοινὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς πρὸς συνειδητὸν πολιτικὸν βίον ἐξορμήσεως τοῦ ὄλου Ἑλληνικοῦ.

*Ἔστιν οὖ μνημονεύεται καὶ γραμματεὺς καὶ ταμίης τῶν ἐφήβων (Βλ. π.Χ. Michel, ἐνθ. ἀν., 343). εἶναι πιθανόν, ὅτι τοῦλάχιστον ὁ γραμματεὺς ἦτο ἐπίσης ἐκ τῶν ἐφήβων· διότι δυσκόλως δύναται νὰ γίνῃ δεκτὸν, ὅτι τὸ κράτος θὰ διώριζεν ἀρχὰς, αἵτινες θὰ ὄφειλον νὰ ἐκτελῶσι διαταγὰς ἐκδιδόμενας ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου. Καὶ ὑπάλληλος διωρισμένος ὑπὸ τῶν ἐφήβων δὲν φαίνεται πιθανόν ὅτι ἦτο ὁ γραμματεὺς τοῦλάχιστον, ἂν ληφθῶσι πρὸ ὀφθαλμῶν αἱ ἐπιγραφαί. Ἐν ἐπιγραφῇ π. Χ. τοῦ τέλους β' π.Χ. αἰῶνος τῆς Ἀπολλωνίας (:) τῆς Λυδίας, ἀποτελούσῃ ἐπίσημον πρακτικὸν ἐγγραφῆς εἰς δημοσίους καταλόγους ἐγκριθέντων ἐφήβων, ἀναγιγνώσκονται καὶ τὰ ἑξῆς (Βλ. Michel, ἐνθ. ἀν., 643) «Ἐπὶ πρυτάνεως... καὶ γυμνασιάρχου... ἐφηβαρχοῦντος... γραμματέως δὲ τῶν ἐφήβων... οἱ ἐγκριθέντες ἐφηβοὶ εἰσὶν δέ...» εἶναι προφανές, ὅτι ὁ γραμματεὺς τῶν ἐφήβων εἶναι ἀρχὴ τις ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἱεραρχικῶς δὲ κατώτερος τοῦ ἐφηβαρχοῦ. Διὸ καὶ δὲν φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἦτο διωρισμένος ὑπὸ τῆς πόλεως, ἀφοῦ μνημονεύεται μετὰ τὸν ἐφηβαρχον, ὄντα ἐκ τῶν ἐφήβων. Νὰ ἦτο ὑπάλληλος τῶν ἐφήβων εἰ-

(*) P o l a n d, Geschichte d. griechischen Vereinwesens, σ. 90.—
Προβλ. D a r e n b e r g - E d m. S a g l i o, Dictionnaire des anti-
quités grecques et romaines, σ. 635.

σης δὲν φαίνεται πιθανόν· διότι εἶναι δύσκολον νὰ γίνῃ δεκτόν, ὅτι ἐν ἐπισήμῳ ἔγγράφῳ, καὶ δὴ χάριν χρονολογήσεως συντασσόμενῳ, θὰ ἐμνημονεύετο ὑπάλληλος τῶν ἐφήβων. Δὲν μένει λοιπὸν ἄλλο ἢ ὅτι ἦτο καὶ ὁ γραμματεὺς ἐκ τῶν ἐφήβων, ὅπως καὶ ὁ ἐφηβάρχος.

Ὅτι ὡς παντελῶς βέβαιον δύναται ἐκ τῶν τοιούτων ἐπιγραφῶν νὰ συμπερανθῇ, εἶναι τὸδε· ἡ μαθητικὴ κοινότης τοῦ γυμνασίου ἔχει πλήρη διοικητικὴν αὐτῆς ἐπιτροπείαν. Ταύτην ἀποτελοῦσιν ὁ ἐφηβάρχος, ὡς δὲ σήμερον θὰ ἐλέγομεν, ὁ πρόεδρος, ἔχων παρ' ἑαυτοῦ τὸν ἀντιπρόεδρον, τ.ἔ. τὸν ὑπεφήβαρχον, ἢ τὸν συμπρόεδρον, τ.ἔ. τὸν ἕτερον πρόεδρον, ὁ γραμματεὺς καὶ ὁ ταμίας τῶν ἐφήβων.

Ἡ ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀνωτέρῳ μνημονευθεῖσῃ ἐπιγραφῇ, ἀποτελοῦσα, ὡς ἐλέχθη, ἐπίσημον ἔγγραφον, ἀναγραφὴ πρὸς χρονολόγησιν δημοσίας πράξεως, ἦτοι τῆς ἐγγραφῆς εἰς τοὺς ἐπισήμους καταλόγους τῶν ἐγκριθέντων ἐφήβων, καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐφηβάρχου (καὶ τοῦ γραμματέως τῶν ἐφήβων) εἶναι ἀπόδειξις καθαρὰ, ὅτι ἡ κοινότης τῶν τροφίμων τοῦ γυμνασίου ἦτο ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τοῦ κράτους, τοῦθ' ὅπερ προηγουμένως καὶ ἐκ παλαιότερων ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς δὲν ἐγένετο λόγος περὶ ἐφηβάρχου, ἐζητοῦμεν διὰ συλλογισμῶν νὰ συναγάγωμεν. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν ἀποδεικνύεται τοῦτο ἢ συμπεραίνεται ἀσφαλῶς. Ἐν ἐπιγραφῇ π.Χ. τῆς Σαλαμίνος τοῦ ἔτους 100.99 π.Χ. (*) ἀναγιγνώσκειται ὡς περίληψις· «Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τοὺς ἐφήβους, ὁ δῆμος ὁ Σαλαμινίων τοὺς ἐφήβους καὶ τὸν κοσμητὴν Τίμωνα Βουτάδην, οἱ ἐφηβοὶ τὸν κοσμητὴν Τίμωνα Βουτάδην», ἐν τῷ κειμένῳ δὲ «... ἀνθ' ὧν καὶ οἱ ἐφηβοὶ βουλόμενοι τιμᾶν αὐτὸν ἀξίως τῆς γεγονυίας εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας ἐστεφάνωσαν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ».

Νομίζομεν, ὅτι μετὰ ἰδιωτικῶν σωματείων δὲν θὰ ἐνήργουν ἀπὸ κοινοῦ καὶ δὲν θὰ ἀνεφέροντο παραλλήλως ἐν δημοσίῳ πρακτικῷ ἢ βουλῇ καὶ ὁ δῆμος οὔτε ἰδιωτικὰ σωματεῖα θὰ εἶχον θέσιν νὰ ἀπονέμωσιν στεφάνους ἐν τῇ βουλῇ.

* Ἐπιγραφὰς μαρτυρούσας ἢ ὑποσημαινούσας καὶ ἕπαρξιν ὄρ-

(*) Βλ. Dittenberger, Syl³. 717.

γανωμένων κοινοτήτων τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ παιδευομένων ἔχο-
μεν πλείστας ὄσας ἐκ παντὸς σχεδὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς
τε ἠπειρωτικῆς καὶ τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος, τῆς Εὐρώπης, τῆς
Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, καθηκούσας μέχρι καὶ τοῦ γ' μ.Χ. αἰῶ-
νος. Τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶναι ἀρκετὰ ποικίλον, συχνὰ δὲ ἀνά-
λογον πρὸς τὸ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν. Ἐκ τινῶν ἐξ αὐτῶν
δύνανται νὰ συναχθῶσι καὶ ἰδιαίτερα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν
ὀργάνωσιν τῶν κοινοτήτων, τὴν ἀφηνομένην εἰς αὐτάς ἐλευθε-
ρίαν, τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἐν τῷ κοινῷ βίῳ κ.τ.τ. Ἐξ ἐπιγρα-
φῆς π. γ. τῆς Ἰασοῦ τοῦ β' π. Χ. αἰῶνος, ἣν βλέπει τις παρὰ
R. Dareste—B. Haussoullier—Th. Reinach, *Recueil des*
inscriptions juridiques grecques, II, 339), συνάγεται καθαρά,
ὅτι, ἵνα τὸ κοινὸν τῶν τροφίμων τοῦ γυμνασίου τῶν πρεσβυτέ-
ρων τῆς πόλεως ταύτης ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα κατὰ τῶν ὀφειλειῶν
ἢ τῶν κληρονόμων ὀφειλειῶν αὐτοῦ μὴ ἀποδιδόντων ἐμπροθέ-
σμως τὰ ὀφειλόμενα, ἀπητεῖτο ἔγκρισις τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δή-
μου, ἣτις θὰ ἐχορηγεῖτο τῇ αἰτήσει τοῦ γυμνασιάρχου. Ἐξ οὗ
σημαίνεται, ὅτι τὸ κοινὸν τοῦτο εἶχε ταμεῖον δυνάμενον νὰ δα-
νεῖσθαι χρήματα ἐπὶ τόκῳ, διατελοῦν δὲ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ κρά-
τους. Περαιτέρω συμπεραίνεται, ὅτι τὸ κοινὸν τοῦτο ἦτο ἀνε-
γνωρισμένον ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ εἶχεν ὀρισμένον καταστατικὸν
χάριτιν.

Ἐν ἐπιγραφαῖς τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων μνημονεύονται
ὡς ἀξιωματοῦχοι ἐν μαθητικαῖς κοινότησι γυμνασίων καὶ ἄρ-
χων ἐπὶ νυμμοσ, βασιλεύς, πολέμαρχος, θε-
σμοθέται (πέντε), στρατηγός, κήρυξ, ἀγο-
ρανόμοι (δύο), ἀστυνόμοι (δύο), εἰσαγωγεύς,
Ἄρεοπαγῆται, πάντες ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς κοινότη-
τας ταύτας νέων (*). Ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν πληροφορίας, ὅποιον
ἦτο τὸ ἔργον τῶν ἀξιωματούχων τούτων, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνά-
μεθα νὰ γνωρίζωμεν μετὰ ἀκριβείας τινός, ὅποια τότε ἦτο ἡ
ὀργάνωσις τῶν μαθητικῶν κοινοτήτων καὶ ὁ ἐσωτερικὸς βίος
αὐτῶν. Ὅμως ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀξιωματούχων τούτων πρὸ-

*) Βλ. I.G. III, 1147, 1160.—P o l a n d, ἐν. ἀν., σ. 411.—P a u l y—
W i s s o w a, *Real—Encyclopädie*, ἐν λέξ. ἐφηβεία.

κειται βέβαιον, ὅτι αἱ μαθητικαὶ αὗται κοινότητες τοῦλάχιστον θέλουσι νὰ ἐμφανίσωσιν ἑαυτὰς ὀργανωμένας καὶ δρώσας κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ περὶ αὐτὰς πραγματικοῦ κρατικοῦ βίου καὶ τοῦ ἐκ χρόνων παλαιῶν ἔσαι κλυτοῦ παραμεινάντος κρατικοῦ βίου τῆς αἰδίου πνευματικῆς πρωτεύουσας τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ κόσμου, τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, ὃ ὁποῖος ἀείποτε μετὰ βαθυτάτης εὐλαβείας καὶ δικαιοσύνης ἐθνικῆς ὑπερηφανείας ὠνειροπολεῖτο ὑπὸ πάσης Ἑλληνικῆς καρδίας. Τοῦτο εἶναι ἀρκετόν, ἵνα εἰκόσῃ τις, ποῦ κατέεινε καὶ ὑπὸ τίνος ἰδεώδους ἐφωτίζετο, ἐνεπνέετο καὶ ἐθερμαίνετο ἢ ὅλη ἐν τῷ γυμνασίῳ, καὶ κατ' ἐκείνους ἔτι τοὺς χρόνους, ἀγωγή.

*Ανάλογόν τι δύναται ἴσως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἐνήργει ὁ Trotzenorf, ἂν ὠνειροπόλοι διὰ τῆς μαθητικῆς αὐτοδιοικήσεως αὐτοῦ ἀναβίωσιν τινὰ παρὰ τῇ νεολαίᾳ τῆς κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν πολιτείαν ζωῆς. Ἄλλ' ὀρθῶς κατὰ τὰ ἤδη εἰρημένα θὰ ἀντιπαρατηρηθῇ, ὅτι ὁ μὲν Trotzenorf ἐζήτει νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτου ἐντὸς ξένης ψυχῆς, ἐχγόνου ξένου βίου, βιούσης καὶ ἐξελισσομένης ἐντὸς ξένου πρὸς τὴν Ρωμαϊκὴν ζωὴν περιβάλλοντος κοινωνικοῦ, ἐθνικοῦ καὶ κρατικοῦ βίου. Τὰ Ἑλληνικὰ δὲ μὲν γυμνάσια ἐξηκολούθουν καὶ τότε, χωρὶς ποτε προηγουμένως νὰ διακόψουν, τὸ ἔργον τῆς συνεχίσεως καὶ θεραπείας τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ὑπὸ τὸ ἀνέσπερον περὶ αὐτὰ Ἑλληνικὸν φῶς καὶ ἠσθάνοντο, φαίνεται, καθῆκον αὐτῶν νὰ πράττωσι πᾶν τὸ δυνατόν καὶ κατὰ τοὺς δυσκόλους αἰῶνας τοῦ μὴ ἐλευθέρου πολιτικοῦ βίου, ὅπως ἡ ζωὴ αὕτη μὴ παύσῃ ὑπάρχουσα καὶ τὸ φῶς τοῦτο ἐξακολουθῇ φωτίζον καὶ θερμαίνον τὸν Ἕλληνα. Τί παιδαγωγικῶς καὶ ἄλλως σημαίνουσιν αἱ διαφοραὶ αὗται, εἶναι εὐνόητον.

Τὸ γενικὸν πόρισμα τῆς ὅλης σχετικῆς πρὸς τὸ ζήτημα ἡμῶν μελέτης τῶν μέχρι τοῦδε εὐρεθειῶν ἐπιγραφῶν, ὅπερ ἐν τοῖς κυριωτάτοις τοῦλάχιστον καὶ μόναι αἱ ἀνωτέρω ἐπαχθεῖσαι, παρέχουσι, δύναται νὰ συλληφθῇ ὡς ἐξῆς. Ἡ ὀργάνωσις καὶ ζωὴ τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ παιδευομένων ὡς αὐτοδιοικητοῦ μαθητικῆς κοινότητος ὑπῆρξεν, ἐξαιρουμένης τῆς Κρήτης καὶ τῆς Λακεδαιμονος, θεσμὸς πανελληνίως γυμνασιακοῦ βίου, διαφαίνόμενος μὲν

ὡς ὑπάρχων ἐν χρήσει ἀπὸ τῶν μέσων περιήπου τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος, ἀναγνωριζόμενος δὲ σαφῶς ὡς συστηματικῶς ὀργανωμένος καὶ χρησιμοποιούμενός ἀπὸ τῶν μέσων περιήπου τοῦ γ' π. Χ. αἰῶνος μέχρι καὶ τοῦ γ' μ. Χ., ἦτο καὶ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς κρατικὴ ἢ σχεδὸν κρατικὴ ἦτο ἡ ὅλη ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Νὰ ὑπῆρξεν ἐν τινὶ ζωῇ καὶ χρήσει καὶ ἐν χρόνοις προγενεστέροις τῶν μέχρι τοῦδε εἰρηθεισῶν ἐπιγραφῶν δὲν ἀποκλείεται· ὅτι δὲν ἔζησε καὶ μετὰ τὸν γ' μ. Χ. αἰῶνα, ὅτε παύει ὑπάρχων κατὰ τὰ κυριώτατα αὐτοῦ τοῦλάχιστον ὁ ἀρχαῖος βίος καὶ φυσικὰ ἢ κυριωτάτη ἔστια αὐτοῦ, τὸ γυμνάσιον, εἶναι αὐτονόητον. Οὕτως ἔζησεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνικῷ γυμνασίῳ ἕξ τοῦλάχιστον δλοκλήρους αἰῶνας καὶ συναπέθανε μετ' αὐτοῦ. Ἡ κοινότης αὕτη εἶχε τὰ ὀνόματα τὸ κοινόν, τὸ κοινὸν τῶν ἀλειφομένων, οἱ ἀλειφομένοι, οἱ ἐκ τοῦ γυμνασίου, οἱ συνέφηβοι κ.τ.τ., ἕξ ὧν καὶ μόνων συμπεραίνεται, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος καὶ ἡ δημοκρατικὴ βιοθεωρία ἐκράτουν ἐν τῇ ἀγωγῇ. Προϊστάμενον αὐτῆς εἶχεν ἡ κοινότης αὕτη ἐπὶ χρόνους μακροὺς ἐν τῶν μελῶν αὐτῆς, ὅπερ ὠνομάζετο ἀρχῶν τῶν ἐφήβων ἢ ἀρχέφηβος ἢ ἐφήβαρχος· παρὰ τούτῳ ἐνιαχοῦ ὑπῆρχε καὶ ἕτερος ἐφήβαρχος ἢ ὑπεφήβαρχος, ἐπίσης ἐκ τῶν ἐφήβων, καὶ γραμματεὺς, πιθανώτατα ἐκ τῶν ἐφήβων, καὶ ταμίας τῶν ἐφήβων. Ἡ αὕτως διοικουμένη κοινότης εἶναι ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ δοῦν κατὰ καταστατικόν τινα χάρτην γραπτὸν ἢ κατ' ἀγραφὸν ἔθος. Ἐχει δικαίωμα νὰ συνέρχηται εἰς συνέλευσιν, νὰ συσκέπηται ἐλευθέρως καὶ νὰ ἀποφαίνεται γνώμην ὡς σῶμα περὶ σπουδαιοτάτων εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ γυμνασίου ζητημάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἀρμόδιον φύσει καὶ νόμῳ ἦτο τὸ κράτος νὰ κρίνῃ τελικῶς· νὰ ὑποβάλλῃ προτάσεις, οἶονεὶ ἀξιώσεις, πρὸς τὸ κράτος ὀρισμένας, ὧν τὴν ἐκτέλεσιν καὶ αἰτιολογεῖ ὡς δικαίαν καὶ συμφέρουσαν εἰς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ἔργον τοῦ γυμνασίου· νὰ ἐκφράζῃ τὴν εὐαρέσκειαν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς πρὸς πάντα, ὅστις οὐδεμίαν νομικὴν ὑποχρέωσιν ἔχων πρὸς τὸ γυμνάσιον ἢ ὑπὲρ τὰς νομίμους πρὸς τὸ γυμνάσιον ὑποχρεώσεις αὐτοῦ ἐνεργῶν ἐβοήθησε σπουδαίως ἢ ὅπως δῆποτε ἔδειξεν ἐξαιρετικὸν ζῆλον πρὸς πραγματώ-

σιν τοῦ σκοποῦ ἢ διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τοῦ γυμνασίου (π.χ. πρὸς βασιλέα, ὃν δύναται νὰ χαρακτηρίζη ὡς προστάτην τοῦ γυμνασίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ παιδευομένων, πρὸς πολίτην, ὃν δύναται νὰ χαρακτηρίζη ὡς εὐεργέτην, πρὸς τὸν γυμνασίαρχον, πρὸς διδάσκαλον, πρὸς τὸν ἐφήβαρχον, πρὸς «συνφοιτητήν», πρὸς ὑπάλληλόν τινα τοῦ γυμνασίου· νὰ ἀπονέμη εἰς τὰ τοιαῦτα πρόσωπα καὶ πολὺ μεγάλας ἠθικὰς ἀμοιβάς, ἀπαιτούσας σημαντικὰς χρηματικὰς δαπάνας πρὸς ἐκτέλσειν καὶ νὰ ἐκτελῇ ταύτας, χωρὶς νὰ αἰτῆται τὴν ἔγκρισιν τοῦ κράτους. Ἔχει δικαίωμα νὰ ἀπευθύνηται ἐγγράφως τε καὶ προφορικῶς καὶ πρὸς τὰς ἀνωτάτας κρατικὰς ἀρχάς, καὶ πρὸς τοὺς βασιλεῖς αὐτοὺς, καὶ νὰ δημοσιεῖ ἐπὶ στηλῶν τὴν μετ' αὐτῶν ἀλληλογραφίαν. Τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς δικαιούται νὰ ἐκδίδῃ ἐν μορφῇ ψηφισμάτων ὁμοίᾳ καὶ ἡ τῶν κρατικῶν καὶ νὰ ἀναγράφη αὐτὰς ἐπὶ στηλῶν λιθίνων ἰδρυομένων καὶ ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ καὶ σπουδαιοτάτῳ τόπῳ τοῦ γυμνασίου (*).

Ἐπαρξίν σωματειακῆς ὀργανώσεως τῶν ἐφήβων τοῦ γυμνασίου, σωματειακοῦ ταμείου αὐτῶν οἰκονομικῶς ἰσχυροῦ κ.τ.τ. μαρτυρεῖ καὶ ὁ τρόπος τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐορτὰς τῆς πόλεως, φαινομένου πανελληνίου, ἀποτελοῦντος καὶ ζῶσαν εἰσαγωγὴν εἰς τὸν ἐθνικὸν βίον καὶ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Ἐν Ἀθήναις π.χ. μετεῖχον μὲν καὶ ἐκ παλαιοῦ τοιαύτων ἐορτῶν, διαφόρως βέβαια κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐν ἐκάστη αὐτῶν πολιτικὴν κατάστασιν, κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους δὲ χρόνους ἦσαν ἐκ τῶν συνεορταζόντων τὰ Παναθήναια, τὰ Βοηδρομία, τὰ Μυστήρια τὰ μεγάλα, τὸν Ἰαχχον, τὰ Ἐλευσίνια, τὰ Πυανόσια, τὰ Ὀσχοφόρια, τὰ Ἐπιτάφια, τὰ Πειραῖα, τὰ Ἀλῶα, τὰ Διονύσια, ὡς ἰδιαίτερον δὲ ἐπίσημον σῶμα μετέχοντες τῆς πομπῆς ὑπὸ τὸν κοσμητικὴν αὐτῶν ἔνοπλοι ἢ ἄλλον ἔχοντες κόσμον, ἄγοντες βοῦς πρὸς θυσίαν, ἢ καὶ

*) Βλ. καὶ ΙΑ, 3730.—Rev. arch. 1885, II, 345.—I. G., IV, 4, 45, 46, 751, 790, 792· XIV, 869, 370, 371.—BCH, XV, 253, 261, 265· XXVIII 147.—Πρὸβλ. Er. Ziebarth, ἔν. ἀν., σ. 89 f.—Τοῦ αὐτοῦ, Das griechische Vereinwesen, σ. 111 κ.ά.—F o l a n d, ἔν. ἀν. πολλαχῶς.

θύοντες αὐτοὶ ἢ μετὰ τῶν διδασκάλων ἢ τοῦ κοσμητοῦ καὶ τοῦ ἱερέως τοῦ δήμου καὶ τῶν Χαρίτων καὶ τῶν ἑξηγητῶν, ἐκτελοῦντες ὠρισμένως λειτουργίας, ἀναθέτοντες ἀναθήματα εἰς θεοὺς κ.τ.τ., παρεκάθηντο ἔνοπλοι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου κ.ἀ.τ. (*).

Πῶς ἦτο δυνατόν τὸ ταμεῖον τῆς μαθητικῆς κοινότητος τοῦ γυμνασίου νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὰς προφανῶς μεγάλας δαπάνας, ὅσαι ἀπητοῦντο πρὸς προμήθειαν χρυσῶν στεφάνων, ἕδρων στήλων, προσφοράν θυσιῶν, ἀνάθεσιν ἀναθημάτων κ.τ.τ., αἵτινες δὲν θὰ ἦσαν καὶ αἱ μόναι αὐτοῦ δαπάναι, ἀπαραιτήτως δὲ ἤρχοντο ἐπὶ πλεόν τῶν ἀπαιτούμενων εἰς τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ὅλην καθ' ἡμέραν ζωὴν τῆς κοινότητος ὡς αὐτοδιοικήτου ὄργανισμοῦ, δὲν εἶναι ἐξ ἱστορικῶν ἢ ἄλλων πληροφοριῶν γνωστόν. Νὰ ἐπῆρκει στηριζόμενον εἰς μόνας τὰς εἰσφοράς τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, τακτικῶς ἢ ἐκτάκτους, περὶ ὧν ἴσως προενοεῖ τὸ καταστατικὸν αὐτῆς, δὲν εἶναι δυνατόν. Διὸ πολὺ πιθανὸν φαίνεται ἡμῖν, ὅτι ὡς ταμεῖον ἀνεγνωρισμένου ὑπὸ τοῦ κράτους ὄργανισμοῦ, σπουδαιότητος δὲ καὶ εἰς τὴν πόλιν ἀείποτε προσφιλεστάτου, θὰ ἐδέχετο κατὰ ὑπάρχοντας νόμους ἢ ἔθος σημαντικὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμεῖου. Ἐτι πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι οἱ ἐν τῷ ἀρχαίῳ βίῳ ἡμῶν πολυαριθμότατοι καὶ ἐπὶ ἀνωτέρῳ σκέψει καὶ προαιρέσει καὶ φιλογενεῖα θαυμαστοὶ εὐεργέται τοῦ σχολείου καὶ τῆς παιδείας, περὶ τῶν ὁποίων πλεῖστα ὅσα καὶ συγκινητικώτατα διδάσκουσι πάμπολλαι μέχρι τοῦδε εὐρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ (**), καὶ τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα καὶ ἡ διάθεσις ἕκαστε μέχρι καὶ σήμερον οὐδαμῶς διεκόπη παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ ζωῇ, οἱ εὐεργέται λέγω οὗτοι δὲν θὰ ἔκρινον ἀνάξιον νὰ ἔρχωνται καὶ εἰς τὸ εἰδικὸν ταμεῖον τῆς μαθητικῆς κοινότητος ἀρωγοί. Οὕτω, πιστεύομεν, ἐκάστη μαθητικὴ κοινότης γυμνασίου θὰ ἐδημιούργει ἰδίαν προσοδοφόρον κινητὴν ἢ ἀκίνητον περιουσίαν, δυναμένην νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὰς δαπάνας αὐτῆς. Ἡ σκέψις αὕτη εὐρίσκει, νομίζομεν, ἐπαρκὲς στήριγμα καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀνωτέρῳ (ἐν σ. 50 ἔ.)

*) Βλ. π.χ. CIA, II, 163, 467—471, 481· III, 5 κ.π.δ.—Πρβλ. P f o h l, De Athen. pompis sacris, σ. 53, 75 κ.δ.—A l b. D u m o u t, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 144.

**) Βλ. π.χ. E r. Z i e b a r t h, Aus d. griech. Schulwesen, σελ. 1—29 καὶ 45—78 κ.δ.

μνημονευθείση ἐπιγραφῇ τῆς Πάτμου περιεχομένης πληροφορίας περὶ δωρεῶν τοῦ Ἡγημάνδρου δραχμῶν διακοσίων, αἵτινες ἔπρεπε νὰ διατεθῶσιν εἰς δάνειον ἐπὶ τόκῳ, ἔτι δὲ ἐκ τῆς ἐπίσης ἀνωτέρω (ἐν σ. 57) μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς τῆς Ἰασοῦ, ἐξ ἧς σαφῶς φαίνεται, ὅτι τὸ ταμεῖον τοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ γυμνασίου τῶν πρεσβυτέρων ἐδάναιζε χρήματα ἐπὶ τόκῳ.

β' Ἐν τῇ κατωτέρᾳ ἐκπαιδεύσει.

Ἦδη αὐτόματὸν ἔρχεται τὸ ἐρώτημα

Μαθητικὴ αὐτοδιοίκησις ἐξεφάνη μόνον ἐν τοῖς γυμνασίοις; οὐχὶ καὶ ἐν ταῖς παλαίστραις;

Ἐπιφανῶς οὐκ ἔστιν ἀποκρίσιμος ὁ ἐρωτηθεὶς. Ὅτι μαθητικὴ αὐτοδιοίκησις ἐν ταῖς παλαίστραις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκδηλωθῇ κατ' ἴσην καὶ ἐν τοῖς γυμνασίοις τοῦ ὄλου Ἑλληνικοῦ κόσμου ἕκτασιν καὶ ἐν ὁμοίᾳ πληρότητι ἐσωτερικῆς οργανώσεως, εἶναι εὐνόητον, ἂν ληφθῇ πρὸς ὄφθαλμῶν ἢ ἡλικία καὶ ἡ παρομαρτοῦσα πνευματικὴ καὶ σωματικὴ δύναμις καὶ ἰκανότης τῶν μαθητῶν ἑκατέρας τῶν σχολικῶν τούτων βαθμίδων. Ὅμως εἶναι ἤκιστα πιθανόν, ὅτι ὁ βίος τοῦ γυμνασίου θὰ ἔμενεν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιδράσεως ἐπὶ τὸν βίον τῆς παρακειμένης παλαίστρας, ὅστις καὶ πρὸς αὐτὸν παρεσκεύαζε καὶ προβαθμίδα αὐτοῦ ἀπετέλει· θὰ ἦτο παντελῶς ἀσύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς νὰ ἔμενεν ἕσασαι νεκρὰ ἢ δορμὴ τῆς μιμήσεως παρὰ τοῖς τροφίμοις τῆς παλαίστρας, οἵτινες εἶχον πρὸς αὐτῶν ἐναργῆ τὸν περιόδοξον βίον τοῦ γυμνασίου, δν ἀνέμενον νὰ ζήσωσι μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτοί. Εὐρεθέντα ἐπιγραφικὰ στοιχεῖα δικαιώνουσι πλήρως τὴν σκέψιν ταύτην.

Ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Δήλου τοῦ 261 π. Χ. ἔτους, ἣν βλέπομεν ἐν I.G. XI, 2, 223 A 54 f, μανθάνομεν, ὅτι οἱ «Νησιᾶδου μαθηταί» δρῶσι κατὰ τινὰ τρόπον ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου αὐτῶν, ὥστε παρέχεται πιθανόν, ὅτι οὗτοι συναπετέλουν σύνδεσμόν τινά (*). Περὶ τὰ ἔτη 138—137, καὶ 97—96 π. Χ. ἀποστέλλονται, ὡς πληροφοροῦσιν αἱ ἐν BCH, XXX, σ. 198 καὶ 203 ἐπιγραφαί, ὑπὸ τοῦ δήμου Ἀθηναίων εἰς Δελφοὺς καὶ παῖδες, ἵνα συμπροπέμψωσι

*) Ελ. καὶ Er-Ziebart, ἐν. ἀν. σ. 87.

τὴν Πυθαίδα, ἦτοι ἵνα μετὰ τῶν ἄλλων ἐπισήμων ἀντιπροσώπων, τῶν θεωρῶν, συναποτελέσωσι τὴν Πυθαίδα πομπήν. Ἐν πρὸς ὄρισμόν τῶν ἀποσταλέντων παιδῶν ἐλήφθη ὑπ' ὄψει ὁπως δὴποτε ἢ γνώμη τῶν, ἐξ ὧν οὗτοι ἐλήφθησαν, παιδῶν, ὅπερ πιθανώτατον εἶναι, διότι ἀείποτε ἰσχυρὰ ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις φιλελευθερία ἐν τῇ σκέψει καὶ ἀποφάσει, τότε πρόκειται ἀμέσως σωματικῇ δρᾶσι, ἄρα καὶ σωματικῇ τις ὁργάνωσις τῶν παιδῶν ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους.

Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει μεγάλως ἐπιγραφὴ τῆς Δήλου, ἀποτελούσης, ὡς γνωστόν, πᾶν τὸ τε μέρος τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων, γραφεῖσα τῷ 135 π. Χ., δηλαδὴ σύγχρονος περίπου πρὸς τὴν πρώτην τῶν ἀρτι μνημονευθειῶν. Ἐξ ἧς, δεδημοσιευμένης ἐν BCH (XV, 258), ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς. «Στασέας Φιλοκράτους Κολωνῆθεν, παιδοτρίβης, ἀνέγραψεν τοὺς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ παλαιστρας ἱερατεύσαντας καὶ λαμπαδαρχήσαντας καὶ ἀγωνοθετήσαντας καὶ γυμνασιάρχῆσαντας ἐκ τῶν ἐλευθέρων παιδῶν τὰ Ἑρμαῖα. Ἱερεῖς (1) . . . . Ἀγωνοθέται οἶδε (2) . . . . Λαμπαδάρχαι οἶδε (3) . . . . Γυμνασίαρχοι οἶδε (4) . . . . Γυμνασίαρχος (5) . . . . Γυμνασίαρχοι (6) . . . . Ἐκ τῆς ἐκφράσεως «Στασέας . . . . παιδοτρίβης ἀνέγραψεν τοὺς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ παλαιστρας γίνεται φανερόν—τοῦτο καὶ ἄλλως συμπεραίνεται—ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ἰδιωτικῆ, ἀναφερομένη εἰς τὸν σχολικὸν βίον τῶν μαθητῶν παλαιστρας ἰδιωτικῆς. Πληροφορούμεθα λοιπὸν ἐξ αὐτῆς, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἰδιωτικοῦ ἐν Δήλῳ σχολείου κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως (ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν δημοτικά) ἐτέλεσαν κατὰ τὸ πρότυπον ἑορτῆς τελουμένης ὑπὸ τοῦ Κράτους ἑορτὴν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ, προστάτου θεοῦ τῆς παιδείας, ὅτι κατὰ τὸ πρότυπον τοῦτο ὄρισμένοι ἐκ τῶν ἑορτασάντων μαθητῶν ἐλειτούργησαν τὰς καθιερωμένας λειτουργίας, οἱ μὲν τὴν τοῦ ἱερέως, οἱ δὲ τὴν τοῦ ἀγωνοθέτου, οἱ δὲ τὴν τοῦ λαμπαδάρχου, οἱ δὲ τὴν τοῦ γυμνασιάρχου, καὶ ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης καὶ διευθυντὴς τοῦ σχο-

1) Ἐπονται γεγραμμένα ὀνόματα δέκα. 2) Ἐπονται ὀνόματα τρία. 3) Ἐπονται ὀνόματα ἑπτὰ. 4) Ἐπονται ὀνόματα εἴκοσι καὶ ἑν. 5) Ἐπεται τὸ ὄνομα. 6) Ἐπονται ὀνόματα πέντε.

λείου τούτου τιμῶν τὸν ζῆλον αὐτῶν ἀνεγράψε τὰ ὀνόματα ἐπὶ στήλης τιμητικῆς.

Περαιτέρω ἐκ τοῦ, ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ μνημονεύονται πλείονες τοῦ ἑνὸς γυμνασιαρχοί, ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν μνημονεύονται πλέον ἢ ἅπαξ καὶ ὅτι ἀναγνωρίζονται σαφεῖς διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν χάραξιν τῶν διαφορῶν ὀνομάτων, συνάγεται βέβαιον, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὰ Ἑρμαῖα πλείονων ἔτων καὶ ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος ἐορτασμοῦ αὐτῶν τὰ ὀνόματα τῶν λειτουργησάντων τὰς διαφορὰς λειτουργίας ἀνεγράφοντο ἐν τῇ προσηκούσῃ θέσει τῆς ἐπιγραφῆς ἕκαστα μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν κατὰ τὸ πραγματοποιούμενον ἔτος τῶν Ἑρμαίων λειτουργησάντων τὴν αὐτὴν λειτουργίαν. Οὕτως ἔχομεν βέβαιον, ὅτι ἐπὶ πλείονα τοῦ ἑνὸς ἔτους ἴσχυσε τὸ ἔθιμον τῆς τελέσεως τῶν Ἑρμαίων καὶ κατ' αὐτὸ βίος ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Σταςέα (*). Ἐπειδὴ δέ, ἵνα οἱ μαθηταὶ οὗτοι ἐκρίνοντο ἀξιοὶ τιμητικῆς ἀναγραφῆς ἐν τῇ παλαίστρᾳ, ἔπρεπε νὰ εἶχον πράξει ἀπὸ κοινοῦ καὶ αὐτενεργῶς κατὰ πάντα ταῦτα τὰ ἔτη καὶ νὰ εἶχον εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν ἑπαρκὲς χρηματικὸν ποσόν, ὅσον τοῦλάχιστον θὰ ἦτο ἀπαραίτητον εἰς τὴν τέλεσιν τῆς ἐορτῆς, διὰ τοῦτο ἔχομεν σαφὲς καὶ ὅτι ἦσαν ὠργανωμένοι, καὶ δὴ ἐπὶ πλείονα τοῦ ἑνὸς ἔτη, ὡς αὐτοδιοίκητος μαθητικὴ κοινότης, ἣτις καὶ ἴδιόν τι ταμεῖον εἶχεν.

Ἐποῖα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἦτο ἡ συγκρότησις αὕτη δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι ἐνταῦθα τοῦτο τὸ κύριον ζήτημα ἐνταῦθα ἐνδιαφέρει μόνον, ἂν ὑπῆρχεν ὀργάνωσις τις σωματειακὴ ἐν τῷ σχολείῳ, εἰς ἧ ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται. Ἡ ἐπιγραφὴ διδάσκει καθαρά, ὅτι ὑπῆρχε τοιαύτη ὀργάνωσις. Τὸ ἰδιαιτέρως σπουδαῖον εἶναι, ὅτι ὑπῆρχεν ἐν σχολείῳ κατωτέρως ἐκπαιδεύσεως, ἰδιωτικῶ δὲ καὶ καθ' οὓς χρόνους ἡ ἐκπαίδευσις ὅλη ἦτο κρατικὴ ἢ ἐπεβλέπετο αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ κράτους.

Ὑπαρξιν σωματειακῆς ὀργανώσεως μαρτυρεῖ δι' οὓς καὶ ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ λόγους καὶ ἕτερα, ἐν BCH, XV, 263 δημοσιευομένη. ἐπιγραφὴ τῆς Δήλου τοῦ θ' π. Χ. ἔτους, ἔχουσα ὡς ἑξῆς. «Ἀπολλώνιος Ἐλικῶνος Σκαμβωνίδης γυμνασιαρχήσας τὰ Ἑρμαῖα τῶν παίδων καὶ λαμπαδαρχήσας ἐν τῷ ἐπὶ Ἱρακλείτου ἀρχοντος ἐνιαυτῷ

*) Βλ. Gustave Fougères, BCH, ἐν. ἀν.

καὶ στεφανωθείς ὑπὸ τῶν συνφοιτητῶν Ἀπόλλωνι, Ἐρμεῖ, Ἡρακλεῖ, παιδοτριβοῦντος Νικίου τοῦ Δεωνίδου Μελιτέως. Τὸν παιδοτρίβην Νικίαν Μελιτέα». Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι ἀνάθημα εἰς τοὺς προσιτάς τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς τῶν Ἑλληνοπαίδων, Ἀπόλλωνα, Ἐρμῆν καὶ Ἡρακλέα, ἐνὸς τῶν μαθητῶν τῆς παλαίστρας ὡς γυμνασιάρχῆσαντος κατὰ τὰ Ἐρμαῖα αὐτῶν καὶ λαμπαδαρχῆσαντος ἐπὶ ἄρχοντος Ἡρακλείτου καὶ στεφανωθέντος ὑπὸ τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ. Οὗτος ἀπονέμει τιμὴν καὶ εἰς τὸν παιδοτρίβην τῆς ἐορτασάσης παλαίστρας, εἰς ἣν ἀνήκε, μόνον τούτου ἐκ τῶν διδασκάλων μνημονεύσας ἐν τῷ ἀναθήματι αὐτοῦ.

Περαιτέρω μνημονεύομεν, ὅτι ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ α' π.Χ. αἰῶνος εὐγνωμόνως ἀναφέρουσι «Θεσπιέων παῖδες καὶ παροίκων καὶ Ῥωμαίων τῶν πραγματευομένων ἐν Θεσπιαῖς Πρωτογένην Πρωτάρχου τὸν κρίσει πατέρα καὶ εὐεργέτην ἑαυτῶν» (*). ἐπίσης ὅτι ἐν ἐπιγραφαῖς τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος τῆς ἐπὶ τῆς νήσου Θήρας πόλεως Οἴας ἀναφέρονται «οἱ μετέχοντες τῆς ἐν Οἴᾳ παλαίστρας» (**), καὶ ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον «οἱ μετέχοντες τοῦ ἱεροῦ συνεδρίου τῆς ἐν Οἴᾳ παλαίστρας» (***), οἵτινες δὲν εἶναι βέβαιαι οἱ αὐτοὶ καὶ «οἱ μετέχοντες τοῦ ἐν Οἴᾳ γυμνασίου» (****). Εὐρίσκομεν, ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι διὰ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων σημαίνονται σωματειακαὶ ἐνώσεις τῶν μαθητῶν τῶν παλαιστρῶν τῶν πόλεων τούτων (****).

Οὕτω δύναται ἀναμφισβητήτως νὰ συμπερανθῇ, ὅτι ἡ μαθητικὴ αὐτοδιοίκησις ἐξεφάνη λαμπρὰ καὶ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἀρχαίου ἡμῶν βίου, ἔτι δὲ ὅτι ἔζησεν ἐν αὐτοῖς σχεδὸν ὅσον καὶ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως χρόνον.

(*) Βλ. I. G., VII, 1862.

(**) Βλ. I. G., XII, 526, 527, 528.

(***) Βλ. I. G., XII, 5, 531.

(****) Βλ. I. G., XII, 535, 536.

(*****) Πρβλ. Gr. Ziebarth, ἐν. ἀν., σ. 93.

Ἐνδιαφέρον εἶναι νῦν νὰ ἐξετασθῇ

γ' Εἰς τί ὀριζικῶς ὀφείλεται ἡ ἐμφά-
νις τῆς μαθητικῆς αὐτοδιοικήσεως
ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἡμῶν σχολείῳ.

Περὶ τούτου δὲν ἔχομεν ἀτυχῶς ἱστορικὰς ἢ ἄλλας πληροφό-
ριας. Ὅμως τὸ φαινόμενον ἐρμηνεύεται εὐκόλως.

Πᾶσα ἀνθρωπίνη κοινωνία ἄτε ἔχουσα ὡς ἐκδήλωσις ζωῆς
καὶ αὐτὴ τὴν ὁρμὴν τῆς διατηρήσεως καὶ ἄλλα ποικιλώτατα ἐνεργεῖ
χάριν τῆς διατηρήσεως ἑαυτῆς, τὰ μὲν ἀσυνειδήτως, τὰ δὲ καὶ
συνειδητῶς, καὶ σχολεῖα ἰδρύει, εἰς τόδε πρωτίστως καὶ σπουδαιό-
τατα ἀποβλέπουσα δι' αὐτῶν νὰ μορφώσῃ ἀεὶ τὴν παρ' ἑαυτῇ
ἀνήλικον γενεάν, δι' ἧς φύσει δύναται νὰ διατηρηθῆται, ὅτι συμ-
φωτοτάτην πρὸς αὐτὴν καὶ ὅτι χρησιμωτάτην. Οἱ πολῖται ἐκά-
στης δημοκρατικῆς πόλεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶχον ἐν ταῖς
χερσὶν αὐτῶν πᾶσαν τὴν ζωὴν τῆς πόλεως, ἐθνικὴν, θρησκευτι-
κὴν, δικαστικὴν, στρατιωτικὴν, οἰκονομικὴν κ.λ., ἔτι δὲ τὴν ἐξω-
τερικὴν πολιτικὴν αὐτῆς. Ὄφειλε λοιπὸν ἰκανὴν πρὸς ὅλην ταύ-
την τὴν ζωὴν νὰ φροντίξῃ καὶ ἄλλως καὶ διὰ τῶν σχολείων ὅπως
προπαρασκευάξῃ τὴν νεολαίαν αὐτῆς ἐκάστη δημοκρατικὴ πόλις
τῶν χρόνων ἐκείνων. Εἶναι ἐντεῦθεν φανερόν, διὰ τί ἐπὶ παρα-
δείγματι εἶχεν ὀρίσει ὑποχρεωτικὴν τὴν συμμετοχὴν τῆς μαθη-
τευσούσης νεολαίας αὐτῆς εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐορτάς·
οὕτω μετήρχετο ἀμέσως εἰσαγωγὴν εἰς τὸν ἐθνικὸν βίον καὶ τὴν
ἐθνικὴν θρησκείαν, τ.ἔ. εἰς τὰ κυριώτατα τοῦ ὅλου βίου τῆς πό-
λεως, πρὸς ἃ βασικῶς σύμφωνος ἔδει νὰ θυθμίζηται ὁ βίος ἐκά-
στου πολίτου αὐτῆς. Ὅτι καὶ ἡ ἐγκατάστασις μαθητικῆς τινος
πολιτείας ἐν τοῖς σχολείοις κατὰ τὸ πρότυπον τῆς πόλεως ὡργα-
νωμένης, ἐν ἧ ὁ μαθηταὶ θὰ ἔζων ὡς ἀληθινοὶ τινες πολῖται
ἦτοί ὡς διαφερόμενοι καὶ κρίνοντες περὶ κοινῶν τινῶν, ὡς ἐκλέ-
γοντες καὶ ὡς ἐκλεγόμενοι, ὡς ἀρχοντες καὶ ὡς ἀρχόμενοι, ὡς
ἀπαιτοῦντες παρὰ τῶν διαχειριζομένων τὰ κοινὰ καὶ ὡς δι-
δόντες αὐτοὶ εὐθύνας διὰ τι κ.τ.τ., θὰ συνετέλει εἰς μόρφωσιν
πολιτῶν, οἳ οἱ πρέπει ποτὲ νὰ ἀποβῶσιν οἱ μαθηταί, εἶναι αὐτο-
νόητον. Ὅμως δὲν δύναται καὶ νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι τὴν μαθητι-

κλήν κοινότητα ἐν τοῖς σχολείοις ἐθεσμοθέτησεν αὐτὴ ἢ πόλις σκοπείμως, εἰς μὲν ὁμοίωσιν χρησίμων εἰς αὐτὴν πολιτῶν ἀποβλέπουσα· τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς οὐτε στήριγμα τι ἱστορικὸν κατὰ τὰ μέχρι σήμερον δεδομένα εὐρίσκει οὐτε ἐμφανίζει τι σύμφωνον πρὸς τὴν ὄλην γνωστὴν περὶ τοῦ σχολείου Ἑλληνικὴν φροντίδα. Τὸ πρᾶγμα ἄλλως εἶναι φυσικὸν νὰ ἔχη.

Παρ' ἐκάστη δημοκρατικῇ πόλει ὑπήρχε τὰ μάλιστα ἐνεργὸς καὶ εἰς πάντα ἐν αὐτῇ βιοῦντα ἐναργῆς ὁ βιούμενος δημοκρατικὸς βίος καὶ σαφὴς ἢ θέσις καὶ τὸ ἔργον ἐκάστου πολίτου, σαφῆ ταῦτα καὶ εἰς τοὺς ἐν τοῖς γυμνασίοις παιδευομένους. Οὗτοι ἐβλεπον καθαρά, ὅτι οἱ περὶ αὐτοὺς τέλειοι πολῖται, ὅποιοι καὶ αὐτοὶ μετ' οὐ πολὺ ἠσθάνοντο ὅτι θὰ ἀποβῶσι, συχνότατα συνήρχοντο ὡς συνανήκοντα ἀρμόδια καὶ ὑπεύθυνα στοιχεῖα τῆς πόλεως εἰς συνελεύσεις, ἵνα συζητήσωσι ζητήματα ὄλην τὴν πόλιν διαφέροντα· ὅτι ἐν αὐταῖς συνεφώνουν ἢ διεφώνουν πρὸς ἀλλήλους, ἐνομοθέτουν ἢ ἐλάμβανον κατὰ ὑπάρχοντας νόμους ἀποφάσεις ἀναφερομένας εἰς τὸν ἐσωτερικὸν βίον τῆς πόλεως ἢ τὰς πρὸς ἄλλας πόλεις ἢ ἔθνη σχέσεις αὐτῆς, ἐξέλεγον ἄρχοντας ἢ ἄλλους διαχειριστὰς τῶν κοινῶν ἢ ὑπαλλήλους τοῦ κοινοῦ· ὅτι ἐδίκαζον συμπολίτας ὑπευθύνους πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὸν νόμον· ὅτι συχνὰ ἐν ταῖς συνελεύσεσι ταύταις ἐνεφανίζοντο πολῖται ὡς κατήγοροι ἢ συνήγοροι ἄλλων, ὡς ὑπεύθυνοι καὶ λογοδοτοῦντες, ὡς ἐκλέγοντες ἄλλους ἢ ἐπιδιώκοντες αὐτοὶ ἐκλογὴν κ.πλ. ὅσα ἄλλα—ὅτι ἀγῶν ζωηρότατος δυνάμεως, εὐστροφίας καὶ πλοῦτου πνεύματος, γλώσσης καὶ βουλήσεως καὶ ἐνεργείας ποικιλωτάτης, ἀτομικῆς, κομματικῆς καὶ ὁμαδικῆς καὶ ἀντιλήψεων πολιτικῶν, ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐγένετο περὶ αὐτοὺς συνεχῶς—ὅτι ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία, ἐπιδοδοκίμασία ἢ ἀποδοκίμασία, νίκη ἢ ἥττα, τιμὴ ἢ ἀδοξία κ.τ.τ. ἦσαν τὰ ἀναγκαῖα ἐπακόλουθα τῶν πρὸ τοῦ λαοῦ ὡς κριτοῦ ἐμφανιζομένων καὶ παρὰ τοῦ λαοῦ καθ' οἷον δήποτε τρόπον ἀξιούντων τι ἢ αἰτουμένων ἀτόμων, ὁμίλων, κομμμάτων. Τοὺς ἀγῶνας τούτους καὶ τὰ δι' ἕκαστον μετέχοντα ἢ ἄλλως διαφερόμενον εὐάρεστα ἢ δυσάρεστα ἐπακόλουθα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ζῶσι κατὰ φαντασίαν τοῦλάχιστον ὡς ἀγῶνας καὶ ἑαυτοῦ ἕκαστος νέος, ἀφοῦ ἀνῆκεν εἰς ὠρισμένην οἰκογένειαν, εἰς ὠρισμένον κόμμα ἢ τάξιν ἢ ἔνωσην ἔχουσαν ὠρισμένας ἀντι-

λήψεις κοινωνικάς, ἠθικάς, ἔθνικὰς κ.λ. καὶ ἀνάλογα πρὸς αὐτὰς διαφέροντα—δὲν ἦτο δυνατόν καὶ αὐτοί, οἱ ἔφηβοι μάλιστα, νὰ μὴ εἶχον καὶ ἕξ ἀνεξαργήτου σκέψεως ἴδιαν ἀποψιν ἢ συμπαθείας, ἀφοῦ καὶ εἰς τὸν οὐδὸν τῆς εἰσόδου εἰς τοὺς τελείους πολίτας εὐρίσκοντο καὶ σαφῶς ἠσθάνοντο, ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὁμοίους θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀγωνίζωνται ἢ τοῦλάχιστον νὰ κρίνωσιν ἀγῶνας καὶ ὁμοίας χαρὰς καὶ λύπας νὰ συναισθάνωνται. Ἀλλὰ καὶ ἄλλους ὁμοίους τὴν βᾶσιν ποικιλωτάτους ἀγῶνας κατέζων οἱ νέοι ζωηρότατα ἐν τῇ πόλει αὐτῶν διεξαγομένους, ἐννοοῦμεν τοὺς παρὰ τοῖς ἐν αὐτῇ πλείστοις ὄσοις συνδέσμοις ἕκαστοι τῶν ὁποίων εἰς διαφόρους ἀπέβλεπον σκοπούς, πολιτικούς, καλλιτεχνικούς, θρησκευτικούς, ψυχαγωγικούς καὶ ποικίλους ἄλλους, καὶ ζωηρότατα ὑπὲρ τῆς πραγματώσεως αὐτῶν διεφέροντο καὶ εἰργάζοντο. Καὶ οὗτοι καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀφήνωσι τὴν νεότητα ἀδιάφορον καὶ νὰ μὴ γεννῶσι παρ' αὐτῇ ὀρμὴν πρὸς ἀνάλογον δρασίην καὶ διαγωγὴν καθόλου.

Ἡ ὅλη αὕτη τοῦ περιβάλλοντος ἐπίδρασις ὤφειλεν ἀναγκαίως νὰ εἶναι ἰσχυροτάτη ἐπὶ τοὺς ἐκ τῶν νέων ζῶντας τὴν ἡλικίαν, ἐν ἣ, ὡς ἡ πείρα καὶ ἡ ψυχολογία τῶν μαθητικῶν ἡλικιῶν διδάσκει, ὀρῖζει τις, ἢ καὶ ἔχει ὀρίσει τὰ ἰδεώδη βίου αὐτοῦ, χαράσσει, ἢ καὶ ἔχει χαράξει τὴν γραμμὴν ζωῆς αὐτοῦ, ζητεῖ ἢ ἀκολουθεῖ πρότυπα βίου ἢ ἐπιχειρεῖ αὐτὸς νὰ παράσχη ἑαυτὸν πρότυπον τι ἔχον διασώτας ἢ ἐκαινέτας, τ. ἔ. ἐπὶ τοὺς ἔφηβους. Εἶναι ἰδιαιτέρως σπουδαῖον, ὅτι ἐνταῦθα οἱ ἔφηβοι ἦσαν γόνοι καὶ τρόφιμοι λαοῦ, ὁ ὁποῖος τὴν φιλοτιμίαν χαρακτηριστικώτατον ἢ πᾶς ἄλλος ἔσχε γνώρισμα καὶ βαθύτερον συνησθάνθη, εὐλαβῶς καὶ ὡς σύνολον καὶ διὰ τῶν ἀτόμων αὐτοῦ ἕκαστων τηρῶν τὴν πρὸς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἔθνικόν αὐτοῦ ἦρωα, τὸν Ἀχιλλέα, πατρικὴν ὑποθήκην «αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων».

Οὕτως, ἐὰν καὶ ἀρχὴ μόνον πρὸς τοιαύτας ἐνεργείας, πρὸς σωματειακὴν τινα τῶν συμπαιδευομένων δργάνωσιν, ἐξεδηλώθη ποτὲ ἐν σχολείῳ ἀνωτέρας μορφώσεως, ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἢ περαιτέρω συστηματικῇ καὶ τελειοτέρᾳ σωματειακῇ δργάνωσιν αὐτῶν καὶ ἡ ἐμφάνισις ἀναλόγου τινὸς δργανώσεως καὶ ἐν τοῖς σχολείοις κατωτέρας μορφώσεως, ταῖς παλαιστραῖς, θὰ ἦσαν ἀπλῶς.

ζογα τοῦ χρόνου, τῆς ὁρμῆς, τῆς μιμήσεως, τῆς φιλοτιμίας τῶν τροφίμων καὶ τῆς φύσεως τοῦ περὶ τοὺς παῖδας κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν ἐγγλίκων.

Ἄλλ' ἐν κοινωνίαις, ἐν αἷς τὸ ἄτομον ἦτο ἐλεύθερον νὰ ἐκδηλωθῆ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἐν ἀληθῶς δημοκρατικαῖς κοινωνίαις, οἷαι αἱ τῶν πόλεων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐκδηλωθῆ ποτε καὶ τάσις ἰσχυρὰ πρὸς σωματειακὴν θοράνωσιν παρὰ τοῖς ἐν τοῖς σχολείοις συμπαιδευομένοις. Ἡ κοινὴ παράτηρησις καὶ ἡ πείρα δεικνύει τοῦτο, ὃ δὲ Ed. Spranger κατὰ ταῦτα διδάσκει: «τὰ δημῆλικα σπρώματα τοῦ πλήθους νοοῦσιν ἀλληλα πολὺ εὐκόλως καὶ καλῶς· δύναμι τῆς συγγενοῦς ἴδιον τύπον ἐχούσης ψυχουσυνθεσίας αὐτῶν. Κατ' ἀκολουθίαν ἐμφάνιζεται παρ' αὐτοῖς καὶ μεγάλη ἱκανότης συνεταιρίσεως. . . . Οἱ παῖδες φέρονται πρὸς ἀλλήλους (ἐν ποικιλωτάτοις τρόποις) κατὰ στάδια ἡλικίας. . . .» (*). Πολύ, ἐννοεῖται, ζωηρότερον καὶ σταθερώτερον φέρονται πρὸς ἀλλήλους οἱ ἐξ ἑκάστου σταδίου ἡλικίας ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους στενωτέραν ψυχικὴν συγγένειαν, κοινότητα πνευματικῶν διαφερόντων κ.τ.τ. Λοιπὸν ὄφειλον ἐν τοῖς γυμνασίοις τῆς δημοκρατικῆς Ἑλλάδος νὰ προκύπτωσι σύνδεσμοι τοῦλάχιστον τῶν ψυχικῶν ὁμοιότητος ἔχόντων σπουδαστῶν αὐτῶν. Ἡ φιλόσοφος τοῦ ἀρχαιολόγου σκαπάνη, παρ' αὐτὴν δὲ καὶ ἄλλαι τινὲς μαρτυρίαι διδάσκουσιν, ὅτι ὄντως ποικιλώτατοι τοιοῦται σύνδεσμοι προέκυψαν ἐν τοῖς γυμνασίοις τῆς δημοκρατικῆς Ἑλλάδος. Οἱ συναποτελοῦντες αὐτοὺς συναπεκαλοῦντο φίλοι, συστάται, συνέφηβοι, συνήθεις, ἀδελφοί, φίλοι γοργαί, φίλοι γνήσιοι, φίλοι καὶ συνέφηβοι, φίλοι καὶ συστάται, ἀδελφοὶ καὶ συστάται, σύντροφοι καὶ συνέφηβοι καὶ συνβιωταί, συντρέκλεινοι, συσχολιασταί, σχολάσαντες κ.τ.τ. Ἐν Ἀθήναις ἀνευρίσκομεν τοιοῦτους συνδέσμους ἔχοντας καὶ ἱστορικὰ ὄνόματα, «τοὺς Ἡρακλείδας» καὶ τοὺς «Θησείδας», οἵτινες φαίνονται καὶ ἀνεγνωρισμένοι ὑπὸ τῶν σχολικῶν τοῦλάχιστον ἀρχῶν· διότι τὰ ὄνόματα τῶν μελῶν των μνημονεύονται ἐν τῷ τέλει ἐπισήμου καταλόγου ἐφήβων. Καὶ οἱ τοιοῦτοι σύνδεσμοι

(*) Βλ. Ed. Spranger—N. Λούβαρι. Ἡ ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, σ. 202.

εἶχον ἕκαστος ἰδιαίτερον ταμείον, ἐπεδίωκον δὲ σκοποὺς ἀναλόγους πρὸς τοὺς τῆς ὅλης μαθητικῆς κοινότητος τοῦ γυμνασίου, π. χ. τὴν δι' ἀναμνηστικῶν ἐπιγραφῶν, διὰ προτομῶν σπουδαίων διὰ τὸ γυμνάσιον προσώπων ἢ ἄλλως διακόσμησιν τοῦ γυμνασίου κ.τ.τ. Ἄλλοι ἦσαν εἰδικώτερον φιλογυμναστικοί—τὰ μέλη αὐτῶν ὠνομάζοντο «φιλογυμναστικά»—ἄλλοι δπλομαχητικοί («φιλόπλων») καὶ ἄλλος ἄλλο. Καὶ μαθητριῶν δὲ συνδέσμους ἐγνώρισε τὸ ἀρχαῖον ἡμῶν σχολεῖον, ὅπου βέβαια φιλελευθερία ἐν τῇ ἀγωγῇ τῶν παρθένων ἐκράτει.—Εἰς συμπλήρωσιν ἀναφέρομεν, ὅτι καὶ ἔξω τοῦ σχολείου ποικίλοι σύνδεσμοι τῆς νεολαίας συνεκροτοῦντο. Μνημονεύομεν τοὺς συνδέσμους «μελλεφήβων», τ. ἔ. παιδῶν μελλόντων νὰ εἰσελθῶσιν εἰς τὸ γυμνάσιον, οἵτινες ἐκ τοῦ ὄνόματος φαίνονται συνέχειά τις τῶν ἐν ταῖς παλαιστραῖς συνδέσμων, καὶ τῶν «νέων», τ. ἔ. ἐξεληθόντων ἐκ τοῦ γυμνασίου, οἵτινες φαίνονται συνέχεια τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις συνδέσμων (*).

Ἄν οἱ σύνδεσμοι οἱ ἐξ ὀμάδων σπουδαστῶν ψυχικῶς συγγενεστέρων πρὸς ἀλλήλους ἀποτελούμεγοι ἤρχισαν νὰ προκύπτωσιν ἐν τῷ σχολείῳ πρότερον ἢ ὑστερότερον τῶν τοῦ συνόλου τῶν σπουδαστῶν, τ. ἔ. πρὸ ἢ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ὅλης μαθητικῆς κοινότητος, δὲν ἔχομεν ἀπόδειξιν· ὅμως πιθανώτερον φαίνεται νὰ προηγήθησαν ἑκείνοι, οἵτινες καὶ εὐκολώτερον φύσει ἠδύναντο νὰ γεννηθῶσι καὶ ὀλιγωτέρας δυσκολίας πρὸς γένεσιν θὰ συνήντων εἴτε ἐν τῷ σχολείῳ εἴτε ἐκ τοῦ κράτους. Οὗτοι ἦσαν βεβαίως οἱ ἐξ ὀμάδων σπουδαστῶν συγγενεστέρων ψυχικῶς ἢ ἄλλως πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων, ἕκαστοι τῶν ὁποίων καὶ ἐκ μέρους μόνον τοῦ συνόλου τῶν σπουδαστῶν τοῦ σχολείου ἠδύναντο νὰ ἀποτελεσθῶσιν. Ὅτι ὅπως δῆποτε αἱ τοιαῦται μικρότεραι ὀργανώσεις νέων, εἴτε ἐντὸς εἴτε ἐκτὸς τοῦ σχολείου συγκροτούμεναι, εἶναι πολὺ παλαιαί, πείθει τμῆμα ἐπιγραφῆς, ἀποτελούσης τὸ σχέδιον κατάστατικοῦ χάρτου ἀττικῆς θιάσου, ἧτοι ἀττικῆς συνδέσμου νέων, εὑρεθὲν τῷ 1908 ἐν Πειραιεῖ, δημοσιευθὲν δὲ καὶ

(*) Βλ. ΙΑ, 1973, 1974, 1985, 1992, 1994, 2023, 2226 κ.ά.—Ἐπιγραφ. Περγάμου, II, 403.—G I G., 3185.—D a r e n b e r g—S a g l i o, Dictionnaire des antiquités κ.τ.λ., σ. 663.—Alb. Dumont, ἔν. ἀν., σ. 313 ε.—E r. Z i e b a r t h, ἔν. ἀν., σ. 93 ε., 96 ε., 93, ε., παρ' ᾧ καὶ πολυάριθμοι πρὸς ταῦτα σχετικαὶ ἐπιγραφικαὶ καὶ ἄλλαι παραπομπαι.

υπερόχως ἐξετασθὲν ὑπὸ τοῦ Marcus Tod ἐν Annual of the British School of Athens B, 1906]1907, σ. 328 ἔ. Ἐξ αὐτοῦ μεταφέρομεν ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς. «... [εἰάν δέ τις τῶν αὐτῶν (τ.ἔ. τῶν θιασωτῶν) ἀπογίγηται], φράσει ἢ ὑδ[ρ]ς ἢ... ἢ πλατῆρ ἢ (δ)ς ἂν οἰκειότατος εἰ τοῦ θιάσου, τοῦ δ' ἀπογιγνομένου ἰέναι ἐπ' ἔκφορὰν καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς φίλους ἅπαντας, ὅπως ἂν πάντες εἰδῶσιν, ὅτι καὶ εἰς τοὺς θεοὺς εὐσεβοῦμεν καὶ εἰς τοὺς φίλους τα(ῦ)τα δὲ ποιῶσιν αὐτοῖς πολλὰ κάγαθὰ καὶ ἐγγόνοις καὶ προγόνοις. Ἐπειδὴν δὲ κυρώσωσι τὸν νόμον οἱ θιασῶται, μηδὲν εἶναι τοῦ νόμου κυριώτερον· εἰάν δέ τις παρὰ τὸν νόμον ἢ εἴπει ἢ πράξει, κατηγορίαν αὐτοῦ εἶναι τῷ βουλομένῳ τῶν θιασωτῶν, καὶ ἂν ἔλει αὐτόν, τιμάτωσιν αὐτόν, καθότι ἂν δοκεῖ τῷ κοινῷ». Ἡ ἐπιγραφή εἶναι τοῦ τέλους τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος, σύγχρονος περίπου τῆς ἀνωτέρω (ἐν σ. 42 ἔ.) μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς τῆς Ἐλευσίνας. Ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι, ὅπερ ἐλέχθη, σχέδιον καταστατικῆς χάριτος ὁρισμένου συλλόγου νέων, ὅτι κατ' αὐτὸ τὰ μέλη τοῦ συλλόγου τούτου ὄφειλον νὰ ἔχωσι σαφῆ συνείδησιν καὶ ζωηρὸν συναίσθημα ἀλληλεγγύης, ὅτι, ὅταν τὸ σχέδιον τοῦτο θὰ ἐκυροῦτο ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τῶν μελῶν τοῦ συλλόγου, οὕτω δὲ θὰ ἐγίνετο νόμος αὐτοῦ, θὰ ἐτύχανεν ἀπολύτου σεβασμοῦ καὶ θὰ ἐθεωρεῖτο ἔγκυρότερον παντὸς ἄλλου—ὅτι τοιοῦτου βαθμοῦ σωματειακαὶ ἐνέργειαι καὶ ἀντιλήψεις περὶ καθηκόντων τῶν μελῶν σωματείου μόνον ὡς ἀποτέλεσμα μακρᾶς ἐξελίξεως ἀναλόγων ὁρμῶν καὶ προσπαθειῶν δύναται νὰ ἐννοηθῶσι, συμπεραίνεται ἀσφαλῶς, ὅτι πολὺ πρὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπιγραφῆς, πολὺ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐκδηλώνηται παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ νεολαίᾳ ζωηρὰ τάσις εἰς συγκρότησιν συνδέσμων, ὅτι ἡ ἀνωτέρω (ἐν σ. 46) ἐκφρασθεῖσα γνώμη ἡμῶν, ὅτι ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς (ἐν σελ. 42 ἔ. μνημονευθείσης) ἐπιγραφῆς τῆς Ἐλευσίνας ὑπῆρχεν ἤδη σωματειακὴ δργάνωσις τῶν ἐφήβων τοῦ γυμνασίου, εὐρίσκει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ τοῦ Πειραιῶς ἰσχυρότατον πραγματικὸν ἔρεισμα.

Καὶ ἀλήθειαν πᾶσαι αἱ ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ σχολείου ἐνώσεις τῶν νέων ἦσαν ὡχραὶ μιμήσεις τῶν πολυαριθμοτάτων, ἐνεργοτάτων καὶ εἰς τὴν ὅλην ἀτομικὴν, κοινωνικὴν, πολιτικὴν καὶ ἐθνικὴν

ζωὴν σημαντικώτατων ἐνώσεων τῶν ἐνηλίκων, περὶ ὧν πλεῖστα καὶ διδακτικώτατα πληροφοροῦσι δύο μνημονευθέντα ἤδη σοφὰ ἔργα· τὸ τοῦ Er. Ziebarth, Das griechische Vereinwesen, ἔτι δὲ μᾶλλον τὸ τοῦ Poland, Geschichte des griechischen Vereinwesens. Οὕτω ἀποδεικνύεται διὰ τῶν ἐπιγραφῶν φανερώτατα τὸ καὶ ἄλλως βεβαιωμένον, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἡ γενέτειρα καὶ τροφὸς καὶ ἐν ταύτῃ ἡ τελειώτρια τῆς ἰδέας καὶ τῆς πράξεως τῆς πληροτέρας καὶ ἰσχυροτέρας δυνατῆς ἐπαφῆς καὶ διανοητικῆς, συναισθηματικῆς καὶ βουλευτικῆς συνδέσεως ἀνθρώπων οἰκειότερον πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων εἰς ἐξυπηρέτησιν ἀνωτέρων ἀνθρωπίνων ἰδανικῶν, εἰς ἀληθεστέραν τινὰ προαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐντὸς τῶν ποικιλώτατων τούτων ἐνώσεων, προϊόντων ἅμα καὶ συνεχιζόντων τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς ψυχῆς, εὗρισκέν ἑκάστος Ἕλληνα τὴν οἰκειωτάτην αὐτῷ ἔστιαν διανοητικῆς, συναισθηματικῆς καὶ βουλευτικῆς τροφῆς καὶ ἅμα τὴν προσφορώτατην περιοχὴν εἰς γυμνασιν καὶ προπαρασκευὴν ἑαυτοῦ εἰς δράσιν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν καὶ ἀνάδειξιν ἐν κοινῶνι ὁμοίων ἐλευθέρως σκεπτομένων ἀνθρώπων, πρὸς ἃ ἡ φυσικὴ φωνὴ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ζωηρῶς ἐκάλει αὐτὸν ἀδιακόπως. Πῶς νῦν ὁ Ἑλληνικὸς σχολικὸς βίος, ὁ μὴ καθαρῶς διδακτικὸς, θὰ παρέμενεν αἰώνιως ξένος, ἂν ποτε ὑπῆρξε ξένος πῶς, πρὸς τὸν πέριξ αὐτοῦ παμμερέστατα, ἐντονώτατα καὶ ἐναργέστατα βιούμενον τοιοῦτον βίον, μετὰ τοῦ ὁποίου κατ' ἀνάγκην συνείχετο, πῶς δὲν θὰ ὑφίστατο τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ—πῶς ἢ παρὰ τοῖς παισὶ ἰσχυρὰ φυσικὴ ὁρμὴ τῆς «συνεταιρίσεως» ἐν τοιοῦτῳ γενικῷ βίῳ ὄχι μόνον ἀκόλυτος διατελοῦσα, ἀλλὰ καὶ ζωηρῶς ὑποκαίσιμη δὲν θὰ ἐξεδηλοῦτο, πῶς ἢ ἑτέρα ἐπίσης ζωηρὰ ὁρμὴ τῆς μιμήσεως, ἢ φυσικὴ αὕτη πρὸς τελειότεραν ἐξέλιξιν ἰσχυρὰ ὄθησις, θὰ ἔμενεν, ἐν ᾧ οὐδὲν ἀπῆντα κώλυμα, νεκρῶ, εἶναι ἀκατανόητον παντελῶς.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι, ὅτι παρὰ τοῖς συμπαιδευομένοις ἐν τοῖς σχολείοις τῶν ἀρχαίων ἡμῶν δημοκρατικῶν πόλεων ὄφειλέ ποτε νὰ ἐκδηλωθῇ ἰσχυρὰ τάσις καὶ ἀρχὴ σωματικῆς ὀργανώσεως· εἰς τοῦτο ἐκάλουν καὶ ὤρων συνεχῶς τὸ μὲν ὁ παμμερῶς περὶ αὐτοῦς, τοὺς συμπαιδευομένους, ζωηρότατος δημοκρατικὸς βίος καὶ ὁ ἐν αὐτῷ ποικιλώτατος «συνεταιριστικὸς», τὸ δὲ αἰ παρ'

αὐτοῖς, τοῖς συμπαιδευομένοις, ἰσχυραὶ δομαὶ τῆς μιμήσεως καὶ «συνεταιρίσεως».

Νὰ ἦοχατο βραδύτερόν ποτε τὸ κράτος, νὰ πνίξη ἐκδηλωθέν φαινόμενον ζωῆς τῶν μελλόντων πολιτῶν αὐτοῦ, ἀποτελοῦν μικρογραφίαν ἢ ἀνάκλασιν αὐτοῦ καὶ τοῦ ὅλου βίου τῆς κοινωνίας, ἧς ἦτο κράτος, εἶναι ἀδιανόητον τὸ φυσικόν θὰ ἦτο νὰ ἀνεχθῆ ἐν ἀρχῇ τὸ φαινόμενον τοῦτο, νὰ τὸ ἴδῃ εἶτα ὡς ὠφέλιμον, νὰ τὸ δεχθῆ ὡς ἔθος καὶ τέλος νὰ φροντίσῃ περὶ τελειότερας καὶ σκοπιμωτέρας ἠυθμίσεως αὐτοῦ, ὥστε θεσμὸς ὠφέλιμος εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ σχολείου καὶ καθόλου εἰς τὴν ἀγωγήν τῶν παιδῶν νὰ ἀποβῆ.

Ἄλλ' ἤδη καὶ εἶχε δεῖξει τὸ κράτος συμπάθειαν πρὸς τοιοῦτου χαρακτῆρος μέτρα παιδαγωγικά, ἀφοῦ αὐτὸ εἶχεν ὀρίσει τὴν συμμετοχὴν τῆς νεολαίας εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐορτάς, ὧν ἡ διεξαγωγή ἀείποτε ὑπῆρξεν ἀποκλειστικῶς τῆς ἀρμοδιότητος αὐτοῦ. Ὅτι τοῦτο πράξαν ἔδωκεν ἰσχυρὰν ὠθησιν πρὸς γένεσιν καὶ περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐν τοῖς σχολείοις μαθητικῆς αὐτοδιοικήσεως, εἶναι προφανές. Ὅτι ἡ συμμετοχὴ αὕτη τῆς νεολαίας θὰ εἶχεν ἱκανὸν τὸ δημοκρατικόν, ὅσον δημοκρατικὸν εἶχεν ἢ ἠνείχετο ἢ ἔκρινεν ὠφέλιμον τὸ ὄριζον αὐτῆν κράτος, καὶ ὅτι ἡ ἐν συνεχείᾳ δημοκρατικῶς ἐξελισσομένη σωματειακὴ ὀργάνωσις τῆς μαθητεούσης νεολαίας θὰ ἐπέδρα ἐπὶ τὸν τρόπον τῆς συμμετοχῆς καὶ τὰνάπαλιν, ὅτι καὶ αὕτη θὰ ἐπέδρα ἐπ' αὐτήν, εἶναι φυσικόν καὶ εὐνόητον.

Ἄλλὰ καὶ ἕτερόν τι, συναφές πρὸς τὰνωτέρω, βλέπομεν ὡς ὀφείλον νὰ διευκολύνῃ φυσικῶς τὴν ἐμφάνισιν, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν μονιμοποίησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς μαθητικῆς αὐτοδιοικήσεως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι. Οὗτος, ὡς ἤδη ἔχει λεχθῆ (*), δύναται καταλλήλως ἐφαρμοζόμενος νὰ συντελῆ εἰς ἀνάπτυξιν τῆς αὐτοσυνειδήσεως, τῆς αὐτοβουλίας καὶ αὐτενεργίας, τοῦ αὐτελέγχου, τοῦ αὐτοσεβασμοῦ καὶ τοῦ διαφέροντος πρὸς ὄρασιν κοινωνικὴν. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, καὶ ἄλλως εὐνόητόν εἶναι, ὅτι δύναται καὶ εὐκολώτερον νὰ προκύψῃ καὶ κάλλιον νὰ ἐξελιχθῆ καὶ μεκρότερον νὰ διατηρηθῆ, ὅπου αἱ ἀρεταὶ αὗται ὑπάρχουσι

*) Βλ. ἀν., σελ. 8 ἔ.

καὶ θεωροῦνται πολῦτιμοι ἢ τοῦλάχιστον ὑπάρχουσιν ὄροι εὐμενεῖς πρὸς γένεσιν αὐτῶν, ὧν πρῶτιστος βέβαια καὶ θεμελιώδης εἶναι ἡ ἀληθῆς ὑγίεια σώματος καὶ ψυχῆς, ἀνευ τῆς ὁποίας καὶ δὲν δύνανται καὶ νὰ γεννηθῶσιν ἢ μεταφυτευθεῖσαι ἄλλοθεν καὶ ἐλάχιστα νὰ ριζοβολήσωσιν ἢ νὰ διατηρηθῶσι, τ.ἔ. ἐκεῖ, *δπου ἀσκεῖται σπουδαῖος γυμναστικὸς καὶ φιλαθλοσ βίος*, ἀνευ τοῦ ὁποίου ἀληθῆς ὑγίεια σώματος καὶ ψυχῆς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Οἴκοθεν ὁμως ἐννοεῖται, ὅτι καὶ πᾶσ γυμναστικὸς βίος δὲν εἶναι κατάλληλος πρὸς τοιαύτας ἀρετάς· ἡ ὁμαδικὴ γυμναστικὴ τῆς ἀσπηρῆσ γραμμῆσ καὶ τοῦ ἀσπηροῦ παραγγέλματος, τὸ παντελῶσ ἐτεροκίνητον τῶν γυμναζομένων κ.τ.τ. δὲν εἶναι κατάλληλα πρὸς τοιαύτας ἀρετάς, ἀλλ' ἡ ἐλευθέρη ἀγωνιστικὴ γυμναστικὴ. Ἄλλ' ἡ ὄλη ἀρχαία Ἑλληνικὴ σχολικὴ ἀγωγή, ἢ τε σωματικὴ καὶ ἢ ψυχικὴ, ἦτο συνεχῆσ ποικιλώτατοσ ἐλευθέρων νέων διαγωνισμὸσ καὶ ἀμίλλα, τίσ θὰ ἀποδειχθῆ ὑπερέζων κατὰ τὰσ καθ' ἡμέραν σωματικὰσ ἀσκήσεσ, αἰτινεσ οὐσιαστικῶσ ἦσαν ἀγῶνεσ ποικιλώτατοσ σωματικῆσ ὀώμησ, εὐκινήσειασ καὶ δεξιότητοσ, κατὰ τοὺσ πρὸσ αὐτάσ συναφεῖσ, συχνότατα δὲ τελουμένουσ ἰδιαιτέρουσ γυμναστικουσ ἀγῶνασ διὰ τοὺσ παῖδασ πάσησ ἡλικίασ καὶ κατὰ τοὺσ ἐπίσημωσ συχνῶσ τελουμένουσ πνευματικουσ ἀγῶνασ, ἦτοἰ ἀγῶνασ ἀναγνώσεωσ, ὄαιρωδίασ, κιθαρισμοῦ, ψαλμοῦ, μελογραφίασ, ζωγραφίασ, ἀριθμητικῆσ κ.τ.τ., ἢ θὰ ἀποδειχθῆ δι' ἐξετάσεωσ σπουδαιότερον ἐπιδίδων ἐν μαθήματι ἢ μαθήμασιν— ἦτο καθόλου εἰπεῖν ἡ ὄλη ἀρχαία ἡμῶν σχολικὴ ἀγωγή συνεχῆσ, ποικιλώτατοσ καὶ ἐντονοσ γυμναστικὸσ καὶ φιλαθλοσ ἐλευθέρων ἀνθρώπων βίοσ, σωματικὸσ τε καὶ πνευματικὸσ, ἀρα εὐμενέστατοσ ὄροσ καὶ παράγων ἐκδηλώσεωσ καὶ θεραπείασ καὶ ἀναπτύξεωσ τῆσ ὀρθῆσ αὐτοσυνειδήσεωσ, τῆσ αὐτοβουλίασ καὶ αὐτενεργίασ, τοῦ αὐτελέγχου, τοῦ αὐτοσεβασμοῦ, τῆσ αἰδοῦσ, τῆσ ἀγάπησ τῆσ ἀναδείξεωσ καὶ δράσεωσ ἐν κοινωνία ἀνθρώπων—μίμησισ τοῦ πέριξ βιουμένου βίου τῶν ἐνηλίκων, θεραπεία ἐντονοσ καὶ ἀδιάλειπτοσ, ἐν ταῦτῳ δὲ καὶ συνέχεια καὶ προῖον τοῦ σεβασμοῦ τῆσ ἐθνικῆσ ὑποθήκησ «αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἐμμεναι ἄλλων», καὶ περαιτέρω τῆσ «αἰδῶσ Ἄργεῖοι» καὶ «ἀνέροσ ἐστε». Λοιπὸν ἡ μαθητικὴ αὐτοδιοίκησισ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἴρῃ ποτὲ ἢ ἀλλαγῶ, μέχοι σήμερον τοῦλάχιστον, ἔδαφοσ πρόσφοροῦτερον

εις γενεσιν, ριζοβόλησιν, θεραπείαν, ανάπτυξιν, διατήρησιν και καρποφορίαν αὐτῆς.

Στηριζόμενοι νῦν εἰς πάντα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ ζήτημα ἡμῶν ἐπαχθέντα στοιχεῖα και τὰ ἐκ τῆς μελέτης αὐτῶν συμπεράσματα και ῥιζικώτερον και καθολικώτερον θεωροῦντες τὴν ἀγωγὴν, ὅπως ἡ Ἰωνικὴ ἢ ἰωνίζουσα βιοθεωρία, δηλαδὴ ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ἐξεδέχετο και μετήρχετο αὐτήν, θὰ πρέπει, ὡς ἡμεῖς εὐρίσκομεν, νὰ εἴπωμεν τὰ ἑξῆς. Πρὸς τὴν ὅλην ἐν ταύτῃ θεωρίαν και πράξιν βίου, πρὸς τὴν θεωρητικὴν και ἔμπρακτον ταύτην λατρείαν τῆς παμμερούς και ἀληθινῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος και τῆς ἀνθρώπινῆς ἀξιοπρεπειᾶς ἀσύμφωνος ἠνθμιζόμενος ἢ ἀφηνόμενος νὰ μὲνῃ ὁ σχολικὸς βίος θὰ ἀπειτέλει συνειδητὴν ἐνέργειαν τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς πρὸς κατάλυσιν ἑαυτῆς, ἦτοι ἐνέργειαν παρὰ πᾶσαν φύσιν και λογικὴν, τὸ φυσικὸν δὲ και λογικὸν θὰ ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος αἰῶνας μακροτάτους παραμείνας ἐλεύθερος—Μέχρι τῆς ὑποταγῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς Ρωμαίους οὐδεμίαν εἶχε γνωρίσει δουλείαν—ὅπως ὡς πρὸς τὰλλα φυσικῶς ἐξειλίχθη ἀνάλογος πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ και τὴν γραμμὴν ζωῆς, ἦν ἀπὸ καταβολῆς ἑαυτοῦ ἀβιάστως συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ και τοὺς ὅρους ζωῆς αὐτοῦ εἶχε χαραξέει και ἀκολουθήσει, οὕτω και ὡς πρὸς τὴν ἀγωγὴν τῶν τέκνων αὐτοῦ νὰ ἀχθῆ, αὐτομάτως βέβαια κατ' ἀρχάς, συνειδητῶς και σκοπίμως προϊόντος τοῦ χρόνου, πρὸς μέτρα παιδαγωγικὰ σύμφωνα πρὸς τὴν φύσιν ἑαυτοῦ και τὴν ὅλην χαραχθεῖσαν και ἀκολουθουμένην γραμμὴν ζωῆς ἑαυτοῦ, ἀλλαις λέξεσι σύμφωνα πρὸς τὴν δημοκρατικὴν βιοθεωρίαν αὐτοῦ και τὸν πραγματικὸν βίον αὐτοῦ, ὅστις δημοκρατικὸς ἦτο και συνεχῶς ἐξειλίσσετο ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις αὐτοῦ—φυσικὸν και λογικὸν ἦτο και οἱ μαθηταὶ ὡς γόνοι δημοκρατικῶν γονέων και δημοκρατικοῦ περιβάλλοντος, ἐν δημοκρατίᾳ ζῶντες, δημοκρατίαν πανταχοῦ και συνεχῶς περὶ αὐτοὺς βλέποντες, δημοκρατίαν ἀναπνέοντες και διὰ δημοκρατίας τρεφόμενοι μόνον πρὸς δημοκρατικὸν χαρακτῆρος παιδαγωγικὰ μέσα και πρὸς δημοκρατικὸν χαρακτῆρος ψυχολογικὸς ἀντιδράσεις και ὁρμὰς ἐν τῇ ἐπ' αὐτοὺς παιδαγωγικῇ τοῦ σχολείου ἐπιδράσει νὰ ἦσαν και νὰ ἐξειλίσσαντο πρόσφρασι, και

τοιαῦτα μέσα νὰ ἦσαν παρ' αὐτοῖς ἀνεκτὰ καὶ εὐπρόσδεκτα. Οὕτω ἡ μαθητικὴ αὐτοδιοίκησις ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἡμῶν σχολείῳ παρίσταται ἡμῖν ἀπλῶς ὡς ἀποφύσις τις ἐν αὐτῷ τοῦ ὅλου τὰ πάντα διαπνέοντος καὶ διέποντος δημοκρατικοῦ πνεύματος καὶ βιοθεωρίας καὶ τοῦ παρμερῶς καὶ ἰσχυρῶς βιουμένου πραγματικοῦ δημοκρατικοῦ βίου, ὅπως ἀποφύσεις αὐτῶν ἐν ἄλλαις στεναῖς περιοχαῖς βίου εἶναι πλήθος ἄλλων θεσμῶν ἐχόντων καὶ παιδαγωγικὴν δύναμιν, οἷα ἡ συμμετοχὴ τῆς νεολαίας εἰς τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἔθνικὰς ἐφορὰς, ἡ παρακάθησις αὐτῆς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου κ. ἄ., πάντα χρήσιμα εἰς μόρφωσιν πολιτῶν φορέων καὶ συνεχιστῶν τῆς δημοκρατικῆς ψυχῆς καὶ τῆς δημοκρατικῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δράσεως καὶ ἄλλης ζωῆς.

Ἐκ τῶν σκέψεων τούτων διαλευκαίνεται ἔτι μᾶλλον τὸ ἀνωτέρω που θίγεν ζήτημα,

δ' Πότε ἡ μαθητικὴ αὐτοδιοίκησις
ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ
ἀρχαίῳ ἡμῶν σχολείῳ.

Ἄφου αὕτη εἶναι φυσικὸν προϊόν ζωηροῦ δημοκρατικοῦ βίου καὶ βιοθεωρίας, πρέπει νὰ ἤρχισεν ἐμφανιζομένη καθ' οὓς χρόνους ὁ δημοκρατικὸς βίος καὶ ἡ δημοκρατικὴ βιοθεωρία διετέλουν ἐν ἰσχυρῇ ἐπίδοσει. Ζωηρότερα σημαντικῶς ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον τροπῇ ἀρχεται εὐθύς μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, γινομένη διὰ τοῦ χρόνου αἰεὶ ζωηρότερα, ταχύτερα, ποικιλωτέρα. Οὕτως ἐξηγεῖται, διὰ τί ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος ἀρχονται τὰ ἐπιγραφικὰ ἡμῶν τεκμήρια, ἐξ ὧν συμπεραίνεται ὑπαρξίς μαθητικῆς αὐτοδιοικήσεως ἐν τοῖς σχολείοις, ἀκολουθοῦσι δὲ νεώτερα πλείονα καὶ ἀποδεικτικώτερα, ὅσον ἡ ἐπίδοσις τῆς δημοκρατικότητος ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ βιοθεωρίᾳ ἐγένετο ἰσχυρότερα καὶ εὐρύτερα.

Ἐκ τίνος σχετικῆς καταστάσεως σχολικοῦ βίου ἐγένετο τὸ

πρῶτον πρὸς μαθητικὴν αὐτοδιοίκησιν ἐν τῷ σχολείῳ βῆμα, δὲν εἶναι δυσερμήνευτον. Ἐν τῇ ἀκραίφνωσ Δωρικῇ παραμεινάσῃ καὶ τοιαύτῃ περαιτέρῳ ἐξελιχθείσῃ Ἑλλάδι, ἐν Κρήτῃ καὶ Λακεδαιμόνι, ἀπαντᾷ δι' ἔθλου τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ βίου ἀδιάκοπον «τὸ σύστημα τῶν βοηθῶν» (*).

Ὁ ὑπὸ τοῦ κράτους διορισμὸς «εἰρενος» (**), ἐνὸς τῶν ἱκανωτάτων διευθῶν ἐφήβων, ὡς ἀμέσου προϊσταμένου ἀγέλης παιδῶν μαρτυρεῖ βέβαια, ὅτι τὸ κράτος ἐν Σπάρτῃ διεφέρετο νὰ μορφώῃ τοὺς μέλλοντας πολίτας αὐτοῦ ἱκανοὺς νὰ ἀρχωσι καὶ νὰ ἀρχωνταὶ κ.τ.τ., ὡς παιδαγωγικὸν ὅμως μέτρον σημαίνει εἰδικώτερον τὸ πρῶτον σπουδαῖον βῆμα πρὸς διοίκησιν τῶν παιδῶν διὰ παιδῶν. Τοιοῦτό τι μέτρον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔλειπε παρὰ τῷ λοιπῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ, καὶ δὴ τῷ λοιπῷ Δωρικῷ ὅστις διὰ τοῦ χρόνου ἐξελιχθῆ χαλαρώτερον Δωρικὸς, κατὰ τὴν Ἰωνικὴν γραμμὴν ζωῆς, ἐνταῦθα μὲν μᾶλλον, ἐκεῖ δὲ ἦττον. Ὁ θεσμὸς τοῦ «ἀρχεφήβου» (=τοῦ ἀρχοντος ἐφήβου), τοῦ ἐφηβάρχου κ.τ.τ. πρέπει, εὐρίσκομεν, νὰ εἶναι ἐξ ἴσου ἀρχαῖος καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ διορισμοῦ «εἰρενος» ὡς ἀμέσου προϊσταμένου παιδῶν, νὰ εἶχεν ὁμοίαν καὶ οὗτος προέλευσιν καὶ τὰ αὐτὰ βασικῶς νὰ ἐσχόπει. Εὐρίσκομεν δὴλα δὴ, ὅτι ἐκ τοῦ «συστήματος τῶν βοηθῶν» προέκυψεν ἐπιδίδοντος διὰ τοῦ χρόνου τοῦ δημοκρατικοῦ βίου καὶ τῆς δημοκρατικῆς βιοθεωρίας ὁ δημοκρατικὸς θεσμὸς τῆς μαθητικῆς αὐτοδιοικήσεως ἐν τοῖς σχολείοις, οἷος ἀπὸ τῶν μέσων τῆς δ' π.Χ. ἑκατονταετηρίδος, διὰ τῶν ἐπιγραφῶν μάλιστα, παρέχεται γνωστός.

Τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πλήρους ἢ σχεδὸν πλήρους κρατικοποιήσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλευμένης ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅτε εὐλογον θὰ ἦτο καὶ νὰ εἶχε συμβῆ περιορισμὸς τις τῶν ἐκ παλαιότερων χρόνων τυχόν ἐν χρήσει δημοκρατικοῦ χαρακτῆρος παιδαγωγικῶν μέτρων, ἀπαντᾷ ἡ μεγίστη διάδοσις καὶ ἐπίδοσις τοῦ θεσμοῦ τούτου, εἶναι μία ἔτι, λαμπροτάτη δέ, ἀπόδειξις, ὅτι ἡ δημοκρατικότης εἶχε πρὸ πολλοῦ συμφυῆ μετὰ τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς ψυχῆς, ὥστε ἀπετέλει

*) Βλ. ἀν. ἐν σ. 9 κ. ἀ.

**) Βλ. ἀν., ἐν σ. 40.

καὶ παρέμεινε—παρέμεινε καὶ μέχρι σήμερον, ὅπως δὲ καὶ τότε, καὶ διὰ τοὺς βασιλεῖς αὐτοὺς, οἱ ὅποιοι εἶναι δημοκρατικώτεροι τοῦ δημοκρατικωτάτου τῶν Ἑλλήνων—τὸ κυριώτατον ἴσως τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς. Ἄλλ' εἶναι καὶ ἀπόδειξις, ὅτι παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ ἐκράτει ἡ θεωρία, ὅτι τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ βοηθῇ ὃ τι πληρέστατα καὶ ἀποτελεσματικώτατα εἰς τὴν μόρφωσιν πολιτῶν φορέων καὶ συνεχιστῶν τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς καὶ ἱκανῶν νὰ μετέχωσιν ἐνεργῶς τῆς κοινωνικῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τῆς Πατρίδος, ἔχοντες ὃ τι μεγίστην ἐλευθερίαν σκέψεως καὶ αὐτοβουλίας, ὃ τι δρθοτάτην αὐτοσυνείδησιν καὶ ὃ τι ζωηρότατον διαφέρον ὑπὲρ τῶν κοινῶν. Ἐνέργεια συμφωνοτέρα πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἀγωγῆς καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ σχολείου ὡς μέσου τῆς ἀγωγῆς δὲν δύναται, ὑποθέτομεν, νὰ ὑπάρξῃ.

Ἦδη καὶ τόδε τὸ ζήτημα ἔχει ἀρκετὰ διαλευκανθῆναι.

ε' Τί καθόλου ἦτο τὸ ἔργον
τῆς μαθητικῆς κοινότητος ἐν τῷ
ἀρχαίῳ σχολείῳ.

Αἱ ἐν τοῖς ἀρχαίοις γυμνασίοις μαθητικαὶ κοινότητες διαφέρονται πρωτίστως ὑπὲρ τῆς κανονικῆς καὶ εὐδοκίμου διεξαγωγῆς τοῦ ἔργου τοῦ σχολείου. Διὸ καὶ συγκινουῦνται ζωηρότατα, ἂν γυμνασίαρχος ἀποδεικνύηται προστατῶν τοῦ γυμνασίου ἀξίως καὶ ἑαυτοῦ ὡς διακεκριμένου πολίτου καὶ ἐκλελεγμένου γυμνασίαρχου καὶ τῆς προαιρέσεως αὐτῶν ὡς τροφίμων τοῦ γυμνασίου. ἂν μετὰ ζήλου καὶ προθυμίας ἐκτελῇ τὰ νόμιμα καθήκοντα αὐτοῦ, ἔτι δὲ μᾶλλον ἂν ὑπὲρ ταῦτα ὑποβάλλῃ ἑαυτὸν εἰς χρηματικὰς δαπάνας ἢ ἄλλας θυσίας χάριν τοῦ σκοποῦ ἢ τοῦ ἔργου τοῦ γυμνασίου ἢ πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ κήρους τοῦ γυμνασίου ὡς παράγοντος ἐξελίξεως καλλιτέρας ἐθνικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς. ἂν διδάσκαλος ὠρισμένου μαθήματος ἐκτελῇ μετὰ ζήλου τὸ ἔργον αὐτοῦ ἂν ἄλλος τις λειτουργὸς ἐν τῷ γυμνασίῳ,

π.χ. ἱερεὺς, ἐκτελεῖ μετὰ ζήλου τὸ καθήκον αὐτοῦ· ἂν «συνφοιτη-
της» τιμῆ διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ τοὺς «συνφοιτητάς» αὐτοῦ·
ἂν πολίτης τις ἔρχεται ὅπως δῆποτε ἀρωγὸς εἰς τὸ ἔργον τοῦ
γυμνασίου· ἂν δημοσίᾳ ἀρχῇ, ἂν βασιλεὺς τις ἀποδεικνύηται προ-
στατῆς ἢ φίλος αὐτοῦ—καὶ διὰ ταῦτα προβαίνουνσι, καθ' ὃ ἐκ
τοῦ κράτους ἔχουσι δικαίωμα, εἰς σχετικὰς πρὸς τοιαῦτα δεδο-
μένα τιμητικὰς ἀποφάσεις καὶ προτάσεις πρὸς τὰς ἀρμοδίας κρα-
τικὰς ἀρχάς. Περαιτέρω διαφέρονται ὑπὲρ τῆς τηρήσεως τῆς
ἀρμοζούσης εὐταξίας καὶ εὐκοσμίας ἐν τῷ σχολείῳ, ὑπὲρ τῆς τε-
λέσεως ἐν αὐτῷ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν ἑορτῶν, ὑπὲρ
τῆς τελέσεως τῶν πρὸς τιμὴν τῶν προστατῶν τοῦ σχολείου καὶ
τῆς παιδείας θεῶν καὶ ἡρώων, Ἀπόλλωνος, Ἑρμοῦ, Ἡρα-
κλέους, τεθειμένων μαθητικῶν ἀγώνων καὶ τῆς λήψεως μέτρων
καταλήλων εἰς ἐπιτυχίαν αὐτῶν, ὑπὲρ τῆς καλῆς διαχειρίσεως,
τῆς προστασίας καὶ τῆς ἀυξήσεως τῶν πόρων τῶν ταμείων αὐ-
τῶν, ὑπὲρ τῆς διακοσμήσεως τῶν χώρων τοῦ γυμνασίου δι' ἰδρύ-
σεως τιμητικῶν στηλῶν ἢ προτομῶν τῶν εὐεργετῶν τοῦ γυμνα-
σίου ἢ ἄλλως, προτομῶν τῶν προστατῶν τοῦ γυμνασίου καὶ τῆς
παιδείας καθόλου θεῶν καὶ ἡρώων κ.τ.τ., ἔτι δέ, ὅπως οἱ πρὸς
τὸ γυμνάσιον ἔχοντες ἢ ἐπιδιδάσκοντες σχέσιν τινὰ ὧσιν εὐσεβεῖς
πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ πρόθυμοι πρὸς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους,
καὶ συγκινοῦνται ζωηρῶς, οἷας δῆποτε ἂν βλέπωσιν ἐνεργείας
βοηθοῦσας εἰς τὴν πραγμάτων τῶν ἰδεωδῶν καὶ τῶν διαφε-
ρόντων αὐτῶν. Τὸ διαφέρον αὐτῶν συνέχουσι ζωηρῶς καὶ αἱ
ὑπὸ τῆς πόλεως τελούμεναι θρησκευτικαὶ καὶ ἐθνικαὶ ἑορταί, καὶ
διὰ τοῦτο ὄχι μόνον μετέχουσιν αὐτῶν ὡς ὀργανωμένα σωμα-
τεῖα καὶ ἐκτελοῦσιν ἰδιαιτέρας ἐν αὐταῖς εἴτε ἐκ τοῦ νόμου εἴτε
κατ' ἔθος ἐπιβεβλημένας λειτουργίας, προσφέρουσι θυσίας εἰς
θεοὺς κ.τ.τ., ἀλλὰ καὶ ἐκτελοῦσι καὶ αὐταὶ κατὰ τὸ πρότυπον
τῶν ἑορτῶν τούτων ὑπ' αὐτῶν ὀργανωμένας ἀναλόγους ἑορτάς.

Τὴν ψυχὴν αὐτῶν, τὴν ψυχὴν τῶν συναποτελούντων ἐκάστην
μαθητῶν, συγκινεῖ βαθέως ἢ ἀνάμνησις τῶν περιλάμπρων ἀρ-
χαιοτέρων ἡμερῶν ἱστορικοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ διὰ τοῦτο κατὰ
τοὺς χρόνους τῆς ἐθνικῆς παρακμῆς καὶ τῆς ἀπωλείας τῆς πολι-
τικῆς ἐλευθερίας ἐμφανίζουσιν ἑαυτὰς ὡς ὀργανωμένας κατὰ τὸ
πρότυπον τῆς ἐπὶ τῶν ἐνδοξοτέρων χρόνων ὀργανώσεως τῆς

πνευματικῆς πρωτεύουσης τοῦ ὄλου Ἑλληνικοῦ, τῶν κλεινῶν Ἀθηνῶν. Τὰς ἰδέας, τὰς σκέψεις, τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἐκφράζουσιν εὐλαβικῶς καὶ ἀνεπιφυλάκτως, παντελῶς ἐλεύθερα διὰ ψηφισμάτων, συντασσομένων κατὰ τὸ πρότυπον τῶν κρατικῶν, ἀναγραφομένων δὲ εἰς στήλας ἰδρυομένας καὶ ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τοῦ γυμνασίου εἰς θέαν, ἀνάγνωσιν, μελέτην καὶ διδασκαλίαν πάσης ἐπιγιγνομένης γενεᾶς. Τὸ ὄλον τοῦτο ἔργον μετέρχονται ὡς ὀργανώσεις ἐπίσημοι ἀνεγνωρισμένοι ὑπὸ τοῦ κράτους.

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ ἐν τῷ γυμνασίῳ τοῦ ἀρχαίου ἡμῶν βίου μαθητικῆ κοινότης ἦτο μικρογραφία τῆς πόλεως, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἦτο καὶ ἀνεγνωρισμένη ὡς ἐπίσημος ὀργανωσις, κατέτεινε δὲ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ σκοποῦ τοῦ γυμνασίου, τ. ἔ. εἰς τὴν μόρφωσιν ἐλευθέρων τὴν σκέψιν καὶ τὸ φρόνημα πολιτῶν, ἐπιτηδείων νὰ φέρωσι, νὰ σώξωσι καὶ νὰ διαω-νίσωσι τὸν περὶ τὸ γυμνάσιον ὑπάρχοντα καὶ βιούμενον ἔθνικόν, πολιτικόν καὶ κοινωνικόν βίον, καὶ δὴ τὴν οὐσίαν τοῦ ὄλου Ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος ζωῆς, εἰς τὴν μόρφωσιν καλοῦ καγαθοῦ πολίτου καὶ Ἑλλήνου.

Εἰς ὁμοίαν διὰ τῆς ὀργανώσεως τοῦ βίου αὐτῆς κατέτεινε καὶ ἡ ἐν τῇ παλαιστρᾷ, ἄλλως διδασκαλίᾳ καλουμένη, μαθητικῆ κοινότης, ὅσον βέβαια διὰ τῶν μελῶν αὐτῆς, παιδῶν τῆς νεαρῶ-τάτης ἡλικίας, ἠδύνατο νὰ ἐπιδιώξῃ.

Τὴν τάσιν ταύτην τὸ ὄλον ἀρχαῖον ἡμῶν σχολεῖον καὶ ἡ ἐν αὐτῷ μαθητικῆ κοινότης ἀείποτε ἐφρόντισε νὰ θεραπεύῃ καὶ νὰ διατηρῇ ζοηράν καὶ κατὰ τὸν ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους βίον. Τὸ «κρυφὸν σχολεῖον» τοῦ ὑπὸ τοὺς Τούρκους βίου—δὲν βλάπτει νὰ ὑπομνησθῇ ἐνταῦθα—εὐρίσκει προπάτορα αὐτοῦ τὸ σχολεῖον τοῦ ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους βίου.

Συμπέρασμα.

*Εν σ. 36 μετὰ τὸ συμπέρασμα προηγησαμένης μακρᾶς σχετικῶς μελέτης, οἷον ἡ ἐν τοῖς σχολείοις τῶν Η.Π. τῆς Β. Ἀμερικῆς μαθητικὴ αὐτοδιοίκησις εἶναι ἀπόφυσίς τις ἐν τοῖς σχολείοις τοῦ ὅλου ἐν ταῖς χώραις ταύταις βιουμένου πραγματικοῦ βίου, ἐμπνεομένου ἰσχυρότατα καὶ περιθάλπομένου ὑπὸ τῆς ἐν αὐταῖς ἐπιστημονικῆς βιοθεωρίας, ἠρωτήθη· «Ἐὰν ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθή, δὲν θὰ πρέπη, ἂν που ἀλλαγῶ ὁμοίως βασικῶς βίος καὶ βιοθεωρία ἐβιώθησαν ἐπὶ μακρόν, ὁμοίον τι ἢ ἀνάλογον καὶ ἐκεῖ φαινόμενον σχολικοῦ βίου νὰ ἐξεδηλώθῃ»; Ἐπειδὴ οὐδεμίᾳ ἄλλῃ χώρᾳ παρεῖχε τοιαύτην προϋπόθεσιν, ἐστράφημεν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Τὸ πόρισμα τῆς ἀνὰ ταύτην ζητήσεως ὑπῆρξεν, ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος, ἂν μὴ καὶ ἀπὸ ἔτι ἀρχαιοτέρων χρόνων, μέχρι καὶ τοῦ γ' μ. Χ. ὁ θεσμὸς τῆς μαθητικῆς αὐτοδιοικήσεως ἐν τῷ σχολείῳ ἐμφανίζεται πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ τῶν τριῶν τότε γνωστῶν ἠπειρῶν σαφῆς καὶ πλήρης, παντελῶς δὲ σύμφωνος καὶ ἀνάλογος πρὸς τὸν πραγματικὸν Ἑλληνικὸν βίον καὶ τὴν Ἑλληνικὴν βιοθεωρίαν, στοιχείον καὶ μέσον ἀγωγῆς ἀρμονικώτατον πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς, φαινόμενον ἀναγκαῖον τοῦ βίου καὶ τῆς βιοθεωρίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὡς αἰῶνας μακροτάτους ζήσαντος βίον συνεχῶς ἐλεύθερον, φυσικῶς δὲ καὶ ἀβιάστως ἐξελιχθέντος μέχρι τῆς εἰς τοὺς Ρωμαίους ὑποταγῆς αὐτοῦ—ἐμφανίζεται δῆλα δὴ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου ὡς ἀπόφυσις αὐτόματος, ἀληθινὴ καὶ πλήρης τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς βιοθεωρίας, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ συνέζησε, συνεξειλίχθη, συνήκμασε, συνεδοκιμάσθη, συνέπαθε καὶ συνέδυσε. Τοσοῦτο φυσικός, ἀπηλλαγμένος πάσης ξένης ἐπιδράσεως, ἀγνοῶν πᾶν πρότυπον καὶ μίμησιν, ἐξ ἑαυτοῦ μόνον καὶ τῆς ὅλης περι αὐτῶν κοινωνικῆς ζωῆς ἐκκινῶν καὶ τρεφόμενος, οὐδαμοῦ μέχρι σήμερον ἔχει ἐκδηλωθῆ. Τοσοῦτον ἀγαπητὸς καὶ οἰκείος πρὸς τὴν κοινωνίαν, ἣς ἦτο θεσμὸς ἐκπαιδευτικός, ὥστε καὶ ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ κράτους ταύτης νὰ ἀναγνωρισθῆ, οὐδαμοῦ ἔχει ὑπάρξει. Τοσοῦτο παλαιὸς οὐδαμοῦ ἔχει ἐκφανῆ. Τοσοῦτο μακροαῖων καὶ

συνεχῆς οὐδαμοῦ ἔχει ζήσει. Ὑπῆρξε θεσμὸς σχολικοῦ βίου παν-
 τελῶς πρωτότυπος καὶ ἰδιοφυῆς, ὅσον πρωτότυπος καὶ ἰδιοφυῆς
 ἦτο καὶ ὁ Ἑλληνικὸς βίος, ὃ τε θεωρητικὸς καὶ ὁ πρακτικὸς.
 Ὡς ἀπόφυσις τοῦ βίου τούτου, ἀπόφυσις τοσοῦτο φυσικῆ, πλή-
 ρους, μακροαίων καὶ συνεχῆς; ἀναγκαίως ὑπῆρξε καὶ παράγων δια-
 τηρήσεως καὶ περαιτέρω ἐξελίξεως αὐτοῦ. Ὡς παιδαγωγικὸν μέ-
 σον ἀπλῶς θεωρούμενος εὐρίσκειται ἐκ τῶν τεκμηρίων, ὅτι ἡ ὕλη
 Ἑλληνικῆ ἀγωγή ἔτεινεν, ὅπως τὸν ὑπάρχοντα Ἑλληνικὸν βίον
 διατηρήσῃ, ἐξέλιξῃ κατὰ τὴν κεχαραγμένην γραμμὴν αὐτοῦ καὶ
 σπουδαιότερον καταστήσῃ. Μεγαλύτερα ἐνότις παιδαγωγικῆς
 θεωρίας καὶ παιδαγωγικοῦ μέτρου δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε ὑπάρξει.
 Πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν μαθητικὴν αὐτοδιοίκησιν, ὡς ἤδη
 πρόκειται συμφές, πολλὰ τὰ βασικῶς ἀνάλογα ἔχει ἢ ἐν ταῖς Η.
 Η. τῆς Β. Ἀμερικῆς ἐφαρμοζομένη. Καὶ αὕτη ἀβιάστως προῆλ-
 θεν, ἰσχυρὰν παρόρμησιν καὶ ἔρρισμα εὐρίσκει τὸν περὶ τὸ σχο-
 λεῖον ὄλον πραγματικὸν βίον καὶ βιοθεωρίαν ἤτοι τὴν ἐκεῖ ἀπὸ
 μακροτάτου χαραχθεῖσαν καὶ ἀκολουθουμένην γραμμὴν ζωῆς, τὰ
 διὰ μακροτάτου κατὰ τὸ Ἀγγλικὸν ὑπόδειγμα θεωρητικῶς τε καὶ
 πρακτικῶς ἀναγνωρισθέντα ὡς ὀρθὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ σπου-
 δαίου ἀνθρωπίνου βίου, τὸ ἀληθῶς γυμναστικὸν καὶ φίλαθλον
 πνεῦμα ζωῆς. Περὶ τούτων ἔχομεν εἰπεῖ ἀρκετὰ ἐν σ. 15 καὶ
 ἐ. Ἐπὶ τούτοις αἱ ἀναμνήσωμεν μόνον τὴν ἀναλογίαν τοῦ φοι-
 τητικοῦ βίου ἐν τοῖς Ἀγγλικοῖς κολλεγίοις, ἀπερ, ὡς γνωστόν,
 μεγάλην βαρύτητα ἔσχον ἐπὶ τὴν ὅλην Ἀγγλικὴν ἀγωγήν, τῆς
 παράγων κατὰ σημαντικώτατον μέρος εἶναι ἢ ἐν ταῖς Η. Η.
 τῆς Β. Ἀμερικῆς ἐφαρμοζομένη, πρὸς τὸν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἑλ-
 ληνικοῖς γυμνασίοις, τοῖς κατ' ἐξοχὴν παιδαγωγικοῖς ἰδρύμασι
 τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος (*).

Τοῦναντίον ἢ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ ἐφαρμοζομένη μιθι-
 τικῆ αὐτοδιοίκησις βασικῶς οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν ἐν τῇ
 ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι. Ἐπαναλάβωμεν, ὅτι αὕτη οὔτε που φυσικῶς ἢ
 ἀβιάστως προῆλθεν οὔτε παρόρμησιν ἢ στήριγμα ἐκ τοῦ πρα-
 γματικοῦ περὶ τὸ σχολεῖον βίου εὐρίσκει οὔτε εἰς ὑπάρχοντα βίον

*) Πρβλ. Geffken u. Er. Ziebarth ἐν Lubrers, Reallexikon d. klass.
 Altert., σ. 922.

καλεῖται νὰ βοηθήσῃ οὔτε ἀκίνδυνόν τι εἶναι δι' ἐπάρχουσαν κοινωνίαν, ὅσον ἐκ τοῦ παρ' ἐπιτῆ σχολικοῦ βίου δύναται νὰ ἐξαρτηθῆ. Εἶναι ἀπλῶς παιδαγωγικόν τι φάρμακον χρησιμοποιητέον κατὰ σταγόναν καὶ δι' ἐπισταμένης παρακολουθήσεως τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ, ὅλου ἐξέλξης πρὸς ὑγιᾶ δημοκρατικὸν βίον σκοπεῖται, καὶ χάριν σχολῶν διδακτικῶν.

Ὅποιον πρέπει νὰ θεωρηθῆ τὸ ὑπὸ τοῦ Trotzendorf ἐφαρμοσθὲν σύστημα, βλέπει τις ἀνωτέρω ἐν σ. 9,58 κ.ά.